

J. H. E. Bernstorffs udenrigspolitik i dansk historisk forskning

AF

JØRGEN SCHOUBYE

Studiet af dansk udenrigspolitik historie under den ældre Bernstorff domineres af tre navne. Amatørhistorikeren, udenrigsministeriets direktør fra 1864 til 1899, Peter Vedel gav med sin monografi over J. H. E. Bernstorffs udenrigspolitik den første introduktion til studiet. Edvard Holm, den store fremstiller af det 18. århundredes historie, fulgte efter med i sit imponerende værk om »Danmark-Norges Historie fra Den store nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse (1720–1814)« som den første at give en samlet oversigtsmæssig fremstilling af såvel Danmark-Norges ydre- som indrepolitiske historie under den ældre Bernstorff. Endelig udarbejdede Aage Friis, udgiveren af »Bernstorffske Papirer«, det ufuldendte, stort anlagte biografiske værk »Bernstorfferne og Danmark«.¹

Sandsynligvis på Edvard Holms opfordring² var P. Vedel i 1865/66³ begyndt at studere Danmark-Norges udenrigspolitik under den ældre Bernstorff. I sin disputats om P. Vedel tilslutter

¹ Desuden har overarkivar, dr. phil. V. Sjøqvist i 1946 indleveret et maskinskrevet manuskript, »Danmark-Norges Udenrigspolitik 1755–1763«, til Det Kgl. Biblioteks håndskriftsamling. Da forfatteren har valgt ikke at lade værket trykke, vil det kun i forbigående blive omtalt i nærværende afhandling.

² V. Sjøqvist: Peter Vedel, Udenrigsministeriets direktør, bd. II, 1865–1911, Aarhus 1962, s. 159.

³ Sst., s. 161.

V. Sjøqvist sig Aage Friis' formodning om, at det var nederlaget i 1864, der »vakte hans [Vedels] Trang til historisk at eftergaa det Grundlag for hin nu for stedse svundne Politik, der var at finde ved Midten af det attende Aarhundrede«. ⁴ Efter et par mindre arbejder offentliggjorde Vedel i 1870 anonymt en stor afhandling i Historisk Tidsskrift om »Grev v. der Ostens Gesandtskaber«, der i 1874 efterfulgtes af afhandlingen om »Grev Rochus Friedrich Lynar«. Hertil var i 1871 kommet kildepublikationen »En Brevvexling mellem Grev Johan Hartvig Ernst Bernstorff og Hertugen af Choiseul 1758–1766«. Disse arbejder var dog alle kun forstudier til Vedels hovedværk »Den ældre Grev Bernstorffs Ministerium« fra 1882 og den samme år udkomne kildesamling »Correspondance ministérielle du Comte J. H. E. Bernstorff«. ⁵

»Den ældre Grev Bernstorffs Ministerium« fik ved sin fremkomst al mulig anerkendelse. Dog forblev den, trods sin centrale plads i dansk udenrigspolitisk historieskrivning i det 19. århundrede, uanmeldt i Historisk Tidsskrift. Var det, som Sjøqvist tænker sig, fordi Vedel selv havde frabedt sig »den ære at blive anmeldt i et fagligt tidsskrift« eller skyldtes det, som Vedel selv synes at have ment, at han ikke hørte »til Lavet«? ⁶ I 1897 gav dog Edvard Holm i sin »Danmark-Norges Historie« følgende rosende og anerkendende karakteristik af værket: »Det er et overordentligt grundigt og fortræffeligt Arbejde, skrevet med varm Kjærlighed til Bernstorffs historiske Skikkelse, med et dybtgaaende Kendskab til Datidens almindelige Historie og med et fint Øje for mange Sider af Bernstorffs Personlighed, ligesom det indeholder interessante Bemærkninger i flere Retninger. I formel Henseende er Stoffet fuldt behersket, og den hele Udvikling følges let og klart . . . Men . . . hvor stor Pris jeg end sætter paa det

⁴ Sst., s. 158. Denne opfattelse støttes af Vedels egen udtalelse i forordet til første bind af »Correspondance Ministérielle«, s. II, hvor han taler om den interesse, samtiden kunne have i Bernstorffs diplomatiske korrespondance: »cet intérêt est d'autant plus grand que, pendant cette période, la question de Slesvig-Holstein, cette éternelle plaie du Danemark, traversa une crise qui menaça jusqu'à l'existence même de la monarchie danoise«.

⁵ Sjøqvist: Peter Vedel II, s. 159 ff.

⁶ Sst., s. 162.

nævnte Arbejde, og til hvor megen Gavn det end har været mig, falder min Opfattelse af Bernstorff paa flere Punkter ikke sammen med Vedels . . .«. Indirekte indeholder Holms fremstilling af J. H. E. Bernstorff i »Danmark-Norges Historie« og i »Danmarks Riges Historie« da også ganske væsentlige korrektioner,⁷ hvad vi nedenfor nærmere skal behandle. Ikke desto mindre blev Vedels værk, som Aage Friis i 1943 udtrykte det, »Grundlag for Edvard Holms og alle andres senere Behandling«. Friis anså det for »et fortrinligt Værk«, selv om det udelukkende byggede på dansk arkivmateriale.⁸ Hans Jensens vurdering af J. H. E. Bernstorff og hans politik i Dansk Biografisk Leksikon fra 1933 er for det væsentlige afsnits vedkommende ren afskrift efter Vedel, og i Schultz Danmarks Historie bd. III fra 1942 giver han sin tilslutning til Vedels synspunkter på lignende måde.⁹ Endnu Svend Cedergreen Bechs fremstilling af J. H. E. Bernstorffs udenrigspolitik i Politikens Danmarks Historie bd. 9 fra 1965 bærer tydeligt præg af Vedels værk. Efter »Bernstorfferne og Danmark« er der ikke på tryk udkommet andre samlede fremstillinger af J. H. E. Bernstorffs udenrigspolitik. Trods Holms indvendinger er Vedels hovedsynspunkter forblevet uantastede.¹⁰

Vedels værk fremtræder i formel henseende, bortset fra indledningskapitlet og et bredere anlagt slutningskapitel, som et

⁷ E. Holm: Danmark-Norges Historie III: 1, kap. 6, note 1; jvf. Sjøqvist: Peter Vedel II, s. 162.

⁸ Dansk Biografisk Leksikon XXV, s. 212.

⁹ Sammenlign til eksempel P. Vedel: Den ældre Grev Bernstorffs Ministerium, s. 4 f., og Hans Jensen i Dansk Biografisk Leksikon II, s. 531, samt i Schultz Danmarkshistorie III, s. 554.

¹⁰ Sjøqvists utrykte værk er det første forsøg på en fuldstændig omvurdering af J. H. E. Bernstorff som diplomat og statsmand. Cedergreen Bech opholder sig lige så lidt som den ældre Bernstorff-skole ved neutralitetsbegrebet. Det fornemmes dog, at han i sin fremstilling er påvirket både af Sjøqvists upublicerede værk »Danmark-Norges Udenrigspolitik 1755–1763«, jvf. til eksempel kapitlet »Udenrigsministeren« s. 379–383, og af Hans Kargaard Thomsens øvelsesopgave fra 1960 over den Rantzau-Bering-skjold'ske mission af 1762, jvf. s. 391 f. Se nedenfor note 178 om H. K. Thomsens opgave.

diplomatisk historisk arbejde. I forordet fremhæver Vedel, at det har været hans mål at søge at »tilfredsstille dem, der ønske en sammenhængende Kundskab til Bernstorffs [udenrigspolitiske] Styrelse og Danmarks diplomatiske Historie i denne vigtige Periode«. ¹¹ Vedel bygger i alt væsentligt sin fremstilling på sin egen udgave af Bernstorffs diplomatiske korrespondance, som han generelt henviser læserne til med den sigende begrundelse, at »næppe nogen anden Pen [ville formå] saa klart at udvikle Begivenhederne og deres Bevæggrunde og saa overtydende at vise den danske Regerings Loyalitet og politiske Hæderlighed paa den Tid som Bernstorffs egen.« ¹²

Vedel betragter – dog uden at levere noget bevis herfor – J. H. E. Bernstorff som enerådende for dansk udenrigspolitik fra hans tiltræden i 1751 til Frederik V's død. Selv »Moltke vedblev uden Skinsyge at bøie sig for sin Collegas aandelige Overlegenhed«. ¹³ Først tronskiftet skabte muligheder for intriger, der efter Struensees magtovertagelse førte til Bernstorffs afskedigelse i 1770. Disse intriger vanskeliggjorde Bernstorffs stilling over for kongen, men Vedel synes ikke at mene, at de umiddelbart kom til at influere på Bernstorffs ledelse af den danske udenrigspolitik. ¹⁴ Salderns indgriben til fordel for Bernstorff synes han at betragte som ganske unødvendig. ¹⁵

Ud fra denne vurdering af J. H. E. Bernstorff som reelt enerådende for dansk-norsk udenrigspolitik i perioden fra 1751 til 1770 opbygger Vedel sin undersøgelse. I det centrale første kapitel om Bernstorffs »System« foretager han en undersøgelse af Bernstorffs grundlæggende politiske principper, og i lyset af disse betragter han hele det efterfølgende udenrigspolitiske handlingsforløb. ¹⁶ Det er dette afsnit, der igen og igen citeres af de efter-

¹¹ P. Vedel: Bernstorffs Ministerium, Forord, s. I.

¹² Sst., Forord, s. II.

¹³ Sst., s. 2 f. Jvf. om Bernstorffs stilling i regeringen sst., s. 358 f.

¹⁴ Sst., s. 292.

¹⁵ Sst., s. 294.

¹⁶ I sit afsluttende afsnit karakteriserer Vedel selv meget sigende sin fremgangsmåde: »Vi have i den foregaaende Fremstilling tilstrækkelig viist, hvilke Grundsætninger han [Bernstorff] fulgte i sin Udenrigsstyrelse, og hvorledes han gennemførte dem.« P. Vedel: Bernstorffs Ministerium, s. 368.

følgende forskere – og med god grund. Heri opstiller Vedel sin hovedtese om J. H. E. Bernstorffs udenrigspolitik, og heri demonstreres tydeligere end noget andet sted i bogen Vedels metode. Gang på gang henviser Vedel selv i de efterfølgende kapitler til disse grundprincipper hos Bernstorff. Det vil derfor i det følgende være nødvendigt ret udførligt at redegøre for Vedels bernstorffske »System«.

J. H. E. Bernstorff havde, hævder Vedel, en »bestemt og udførlig plan for sin Virksomhed«, da han overtog styrelsen af Danmark-Norges udenrigspolitiske anliggender. »Grundtrækkene af denne Plan, Formaalene og Principerne, bevarede sig uforandret i de tyve Aar, i hvilke han forblev Udenrigsminister. Derimod maatte selvfølgelig Midlerne og Betingelserne undergaae væsentlige Forandringer i Tidens Løb, efterhaanden som de europæiske og de indre danske Forhold stillede sig anderledes.«¹⁷ Dette system havde en »negativ« og »positiv« side. Den negative side bestod i at føre en »afgjort fredelig« politik og bestandig stræbe efter »at bevare Danmarks Neutralitet« i tilfælde af »en almindelig europæisk Krig«. Denne politik var imidlertid ingenlunde ensbetydende med passivitet. Tværtimod ville Bernstorff »bidrage hvad han formaaede til at Freden snarest muligt kunde gjenoprettes, og imidlertid . . . rette sine Bestræbelser paa, at vore Grændselande ikke bleve Krigens Skueplads, og at ikke blot dansk Territorium, men ogsaa dansk Skibsfart og Handel beskyttedes mod Overlast af de Krigsførende.« De midler, som Bernstorff ville tage i anvendelse for at nå den rent negative side af sit program: at holde Danmark-Norge uden for europæiske eller oversøiske krige, var i første række diplomatiske, i anden et effektivt krigsberedskab. Viste det sig umuligt at holde landet uden for en krig »med Ære«, var Bernstorff »fuldt beredt paa at vove det Yderste for at forsvare det«, og selv, som han udtrykte det, »lade sig begrave under Fædrelandets Ruiner«.¹⁸

Den positive side af Bernstorffs program opdeler Vedel i to underafdelinger, hvoraf den første var »udadtil at forøge Statens Anseelse«, »Reputationen« eller for at bruge et moderne udtryk

¹⁷ P. Vedel: Bernstorffs Ministerium, s. 3 f.

¹⁸ Jvf. sst., s. 4 f. og s. 7.

prestigen, den anden var »indadtil at samle Landet indenfor dets naturlige Grændser«.

Bernstorffs bestræbelser for at øge monarkiets prestige i udlandets øjne var, understreger Vedel, »et velovervejet politisk Middel. Thi det var ikke hans Mening, at den dansk-norske Stat skulde gjøre sig selv til et stumt og unyttigt Medlem af det europæiske Statssamfund, ene beskjæftiget med Handels- og andre materielle Interesser. Om Staten end hverken vilde eller kunde vinde Fordele ved Vaaben, mistvivlede han dog ikke om, at den skulde kunne naae saadanne [fordele] ved moralske Midler, og efter hans Opfatning har en lille Stat ikke mindre end en stor sin Opgave at løse til Gavn for sig selv og for Verden.« Denne opgave kunne blandt andet bestå i »at være Mægler mellem de større Stater, naar de begjærede det, forudsat at Neutraliteten ikke derved udsattes for Fare og at der var nogen Udsigt til et lykkeligt Udfald«. ¹⁹ Hovedmidlet for Danmark-Norge til at opnå »Fordele« var således ifølge Vedels opfattelse af Bernstorffs »System« at vinde øget prestige, hvilket igen kun kunne ske ved »moralske« d.v.s. diplomatiske midler. Denne understregning af de diplomatiske midlers Betydning synes Vedel at se i forbindelse med Bernstorffs udtalte afsky for den offensive krig, som han karakteriserer »som ugudelig, barbarisk og . . . upolitisk«. ²⁰

Anden del af Bernstorffs »positive« program var ifølge Vedel, som allerede nævnt, »at samle Landet indenfor dets naturlige Grændser«. Med dette suspekke udtryk går Vedel over til at behandle den ældre Bernstorffs politiske syn på det gottorpske

¹⁹ P. Vedel: Bernstorffs Ministerium, s. 5.

²⁰ Jvf. sst., s. 4. Den gængse opfattelse af udtrykket upolitisk i det 18. århundrede var uklog, ufornuftig d.v.s. stridende mod egne interesser. Som synonym for begreber som politisk klogskab og kløgt benyttedes ordet politik, jvf. E. Reibstein: Völkerrecht, Eine Geschichte seiner Ideen in Lehre und Praxis, bd. I, Von der Antike bis zur Aufklärung, Freiburg/München 1958, s. 389. Jvf. også nedenfor, s. 549. – Vedel kritiserer senere Bernstorff for at overvurdere Danmark-Norges ressourcer: »Bernstorffs Politik var altfor stort anlagt og trængte til et bredere materielt Grundlag end Danmark-Norges Magt kunde afgive.« P. Vedel: Bernstorffs Ministerium, s. 370. Jvf. nedenfor, s. 586.

spørgsmål. Bernstorff ønskede »at forene hele Landet nord for Elben under Kongens umiddelbare Myndighed og navnlig at udslette de sidste Spor af de fordærlige Delinger, som tidligere Konger havde foretaget af Hertugdømmerne«. Var nu en sådan ændring af den territorielle status quo forenelig med en »afgjort fredelig« politik? Hvilke midler var Bernstorff parat til at tage i anvendelse for at realisere denne del af sit program? Vedel besvarer indirekte disse spørgsmål ved at fremhæve den fare, som Gottorperne tidligere havde udgjort for Danmark, og den øgede trussel, som de var kommet til at udgøre efter Adolf Frederiks tronbestigelse i Sverige og Karl Peter Ulriks forventede snarlige tronbestigelse i Rusland. Såvel »den svenske Krone« som den russiske storfyrste havde, understreger Vedel, ikke opgivet deres offensive planer over for Danmark. Ud fra denne betragtning synes Vedel at anse Bernstorffs politik over for såvel Sverige som Rusland for at være af principiel defensiv karakter. Bernstorffs bestræbelser for at lægge hindringer i vejen for en forøgelse af den svenske kongemagt bliver et defensivt modtræk fra den danske regerings side, og under henvisning til, at det var »et Livsspørgsmaal for Danmark, at Storfyrsten bragtes til at afstaa sine holsteenske Lande . . .«, forsvarer Vedel, at Bernstorff »for at naae dette Maal . . . benyttede alle Midler, enhver Situation og de forskjelligste Combinationer«. ²¹

Efter således at have givet en kort redegørelse for Bernstorffs »Anskuelse i Almindelighed« om krig, fred og neutralitet, »Grundtrækkene . . . Formaalene og Principerne« i den plan, han – efter Vedels mening – fulgte, ²² går Vedel over til en principiel gennemgang af J. H. E. Bernstorffs alliancesystem.

Vedels hovedsynspunkt er her, at den ældre Bernstorff principielt ønskede at føre en alliancefri udenrigspolitik. Han »nærede«, skriver Vedel, »væsentlige Betæneligheder ved . . . faste Traktater. Gjentagne Gange udtaler han den Sætning, som navnlig England senere med Consequents har fastholdt, at man ikke bør binde sig for en fjernere Fremtid og med Hensyn til endnu

²¹ P. Vedel: Bernstorffs Ministerium, s. 5 ff.

²² Sst., s. 3.

uvisse Eventualiteter, hvis nærmere Omstændigheder i alt Fald ere ubestemmelige.« Ønsket om at bevare landets udenrigspolitiske handlefrihed parredes med en personlig »Agtelse for Individets Ret« og en uvilje imod at øde undersåtters liv »i en Krig, der ikke umiddelbart angik Fædrelandet.«²³

Disse betænkeligheder opvejedes imidlertid, fortsætter Vedel, af Bernstorffs frygt for at se Danmark-Norge diplomatisk isoleret og »Offer for en eller anden hensynsløs Combination«.²⁴ Hertil kom hensynet til »Finantsernes trykkede Tilstand«, »den offentlige Mening«s formodede uvilje imod under disse forhold at opgive de subsidier, som en alliance med en stormagt endnu omkring midten af det 18. århundrede sædvanligvis betød. Tilsammen overbeviste dette Bernstorff om, at det var en »Nødvendighed« »indtil videre« at vedligeholde »det engang antagne Subsidie-traktat-System«.²⁵ Dog lod han sig »ikke føre videre end til Forsvarsforbund med saavidt muligt begrændset Krigshjælp, medmindre Rigets egen directe og defensive Interesse fordrede det, thi han vilde aldrig opgive Regeringens Uafhængighed og Selvstændighed for at underordne sig en fremmed Stats politiske System«.²⁶

I valget af alliancepartner stod Danmark-Norge i tiden før den diplomatiske revolution frit mellem de to store europæiske magtgrupper – »thi det havde Valget«, hævder Vedel.²⁷ Dog hørte det »nærmest til det franske Parti siden Traktaten af 15. Marts 1742, uden at England . . . endnu havde opgivet Haabet om at kunne drage [det] over paa sin Side«.²⁸ Af yderligere indskrænkninger i Bernstorffs valgfrihed nævner Vedel selv, at Bernstorff »personlig var meget franksindet og endnu satte Frankrigs Magt særdeles høit, om han end erkjendte, at en slet Regering for Tiden lammede den. Men endvidere afgav Forholdet til Sverig

²³ P. Vedel: Bernstorffs Ministerium, s. 8.

²⁴ Sst., s. 7.

²⁵ Sst., s. 8.

²⁶ Sst., s. 8 f.

²⁷ Sst., s. 9.

²⁸ Sst., s. 9 f.

et meget væsentligt Motiv for den danske Regering til at slutte sig til Frankrig«. ²⁹ Det var Bernstorffs mål, skriver Vedel, »at skabe et stærkt og oprigtigt Forbund mellem de to Stater [Danmark og Sverige] til fælles Forsvar og til Ligevægtens Bevarelse i Norden. Men dertil udfordredes, at den frie Forfatning, der siden 1720 bestod i Sverig, forblev uforandret, thi Erfaringen havde noksom viist, at en enevældig Konge var tilbøielig til at tilfredsstille det svenske Aristokraties Virksomhedstrang ved Krigseventyr, Bytte og Erobringer, hvorimod en aristokratisk-bureaukratisk Styrelse vilde bevare Freden, som ikke blot var i Naboernes og navnlig Danmarks Interesse, men ogsaa i Sverigs egen, idet de fremmede Krige kun tjente til at udtømme Landets Kræfter, uden at bringe det nogen varig Fordeel til Gjengæld. Dobbelt nødvendigt var det at bevare Forfatningen, naar det var Adolf Frederik og Lovisa Ulrike, der sad paa den svenske Throne«. ³⁰

»Opnaaelsen af dette Øiemed, den frie Forfatnings Opretholdelse og Forbundet mellem Nordens Stater, afgang«, understreger Vedel, imidlertid »væsentlig af Frankrig, hvis Indflydelse dengang var afgjørende i Sverig . . .«. Traktaten af 25. april 1750 (om de svenske Gottorperes arveafkald på Slesvig og løfte om en nærmere bestemt mageskifteordning, dersom den gottorpske del af Holsten skulle tilfalde dem) var blevet afsluttet takket være den franske regerings indflydelse i Sverige og med dens garanti. Forlovelsen mellem kronprins Gustav og Frederik V's ældste datter, Sophie Magdalene, skyldtes ligeledes fransk indflydelse. Dertil kom, at i de hemmelige paragraffer i den dansk-franske traktat af 1742 var en triplealliance mellem de to nordiske stater og Frankrig stillet i udsigt. ³¹ Meget talte således for at opretholde forbundet med Frankrig. Hvorfor brød Bernstorff da, spørger Vedel, med sin tidligere franskvenlige politik?

I sit kapitel om det bernstorffske »System« angiver Vedel kun to årsager. Den første er Bernstorffs modvilje mod Frankrigs

²⁹ P. Vedel: Bernstorffs Ministerium, s. 10.

³⁰ Sst., s. 10.

³¹ Sst., s. 10 f.

stadige forsøg på at gøre Danmark og Sverige til blot »afhængige og lydige Forbundsfæller« og Frankrigs vægring ved at støtte Bernstorffs politiske linie, der – ifølge Vedel – gik ud på at skabe en fælles dansk-svensk politik »i den Deel af Europa« med det sigte at »holde England og Rusland inden passende Grændser«. Den anden årsag er simpelthen, at »en anden endnu mere storartet Plan« begyndte at optage Bernstorff. »Det var Tanken om en Familie-Union i det oldenborgske Huus«. Denne union skulle »i Overensstemmelse med Bernstorffs almindelige Grundsætninger . . . dog kun have en defensiv Character og gjøre sig til Opgave ved sin Overvægt at sikkre Freden saavidt muligt i det øvrige Europa. Men Forudsætningen for denne Plan var Løsningen af det gottorpske Spørgsmaal, og før den var naaet, kunde Intet gjøres for at forberede en Union.« Denne plan måtte imidlertid vente, fordi der skulle »en større Personlighed til for at opfatte en saa vidtrækkende politisk Plan, og det blev Catharina d. 2den.«³² Med denne indirekte hyldest til J. H. E. Bernstorff som dristig og vidtskuende statsmand afslutter Vedel sin principielle gennemgang af det bernstorffske politiske »System«.

Spørger vi nu, hvad det var for en opgave, Vedel stillede sig selv, da han stod for at skulle udarbejde første kapitel om Bernstorffs »System«, opdager vi, at spørgsmålet kan være nok så vanskeligt at besvare.

En ren deskriptiv fremstilling af, hvad Vedel opfattede som hovedtrækkene i J. H. E. Bernstorffs politik, er der ikke tale om, selv om kapitlet indeholder passager af ren deskriptiv karakter, f. eks. når Vedel behandler baggrunden for det gottorpske spørgsmål og den bernstorffske alliancepolitik.³³ På sådanne steder kan fremstillingen antage karakter af et indledende resumé af de i de følgende kapitler foretagne undersøgelser af Bernstorffs udenrigspolitiske praksis. At det imidlertid ikke var disse afsnit, Vedel selv betragtede som indledningskapitlets centrale indhold, fremgår navnlig af hans senere bemærkninger om, at han har villet redegøre for Bernstorffs »Grundsætninger«, inden han på-

³² P. Vedel: Bernstorffs Ministerium, s. 11 f.

³³ Sst., s. 5 ff. og s. 9 ff.

viste, hvorledes denne gennemførte dem i praksis,³⁴ men også Vedels indholdsfortegnelse over kapitlet er i denne henseende oplysende. Hvad Vedel i sit indledende kapitel åbenbart ønskede at give, var – idet han jo som nævnt gik ud fra, at Bernstorff havde den afgørende beslutningsmyndighed på det udenrigspolitiske område – en redegørelse for Bernstorffs *motiver* til at handle, som han gjorde. I lyset af det bernstorffske motivkompleks betragter Vedel i de efterfølgende kapitler hele den danske udenrigspolitik fra 1751 til 1770.³⁵

³⁴ Jvf. ovenfor, note 16, samt P. Vedel: Bernstorffs Ministerium, s. 3.

³⁵ Vedel bruger ikke selv ordet *motiv*, men taler om Bernstorffs »System«, »Anskuelse i Almindelighed«, »Principer« etc.; jvf. dog s. 10 og s. 12, hvor ordet *motiv* undtagelsesvis benyttes. Når Vedel s. 371 anvender udtrykket »Motivering«, mener han hermed den udtrykkeligt givne motivforklaring, *motivudsagnet*.

Når der ovenfor og i det følgende tales om *motiver*, vil den definition, som gives i det for studiet af udenrigspolitik epokegørende teoretiske værk af Richard C. Snyder, H. C. Bruck og Burton Sapin: *Foreign Policy Decision Making, An Approach to the Study of International Politics*, New York 1962, s. 137–53, ligge til grund.

I deres definition af begrebet *motiv* går Snyder m. fl. ud fra den gængse opfattelse, at *motiver* er »inferences drawn from behaviors. Hence, they are indirectly inferred, *not* directly observed«. Snyder m. fl. skelner mellem to hovedgrupper af *motiver*: »erhvervede« *motiver* og *motiver* »inherent in the physiology of the human organism«, også kaldet »innate or instinctual motives.«

Det er kun de såkaldte »erhvervede« *motiver*, som har forfatterens interesse. Inden for denne kategori skelnes der igen mellem to undergrupper: »because of and in order to motives. In order to motives refer to an end state of affairs envisaged by the actor. Such motives thus refer to the future. What is motivated . . . is the »voluntative fiat«, the decision: »let's go« which transforms inner projection into an act. On the other hand, because of motives refer to the actor's *past experience*, to the sum total of factors in his life-history which determine the particular project of action selected to reach a goal.« Studiet af »because of« *motiver* er forbundet med overordentlig store vanskeligheder, det »would necessitate almost an psychoanalytic approach«. For den praktisk arbejdende forsker vil det alene af den grund være naturligt først at søge at udskille de mere håndterlige »in order to« *motiver*. Men denne fremgangsmåde har endvidere den fordel, at risikoen for at sammenblende de to former for *motiver* nedsættes betydeligt.

Det tjener til Vedels ros, at han satte sig dette lige så vanskelige som interessante mål for sit værk. Heri ligger da utvivlsomt også en af de væsentligste forklaringer på, at »Den ældre Grev Bernstorffs Ministerium« fik en så afgørende indflydelse på det billede, de efterfølgende generationer af historikere dannede sig af J. H. E. Bernstorffs udenrigspolitik. Men én ting er imidlertid arbejdsopgavens formulering, en anden den måde, hvorpå den realiseres. Efterforsker vi, hvorledes Vedel søgte at løse den stillede opgave, afsløres en metode, som vi i dag må karakterisere som forældet og uudviklet.

Søger vi med det ovenfor resumerede »System« som udgangspunkt at skabe os en idé om Vedels metode, støder vi straks på alvorlige mangler. For det første opererer Vedel ofte med så generelle og altomfattende begreber, at det bliver så godt som umuligt kritisk at efterprøve mange af hans påstande. Således når han postulerer, at Bernstorff i tilfælde af »en almindelig

Når vi arbejder med »in order to« motiver, er vi beskæftiget med »the future consequences of an act – its relationship to an ultimate end from which motives can be inferred.«

Det historiske kildemateriale kan være mere eller mindre velegnet til motivstudier og alt efter den forskningsopgave, som historikeren stiller sig, mere eller mindre apropos. Den diplomatiske korrespondance indtager imidlertid her en særstilling. Snyder m. fl. fremsætter i denne forbindelse den interessante betragtning, at depecher ofte er identiske med de udenrigspolitiske beslutningstageres handlinger. »Acts are verbal acts«. I den diplomatiske korrespondance vil endvidere »motive avowals and imputations« spille en stor rolle. Motivudsagn vil ofte »function to coordinate social action by persuading some participants to accept an act or acts.« Motiver bliver da »acceptable justifications for present, past and future programs of action«. De er imidlertid ikke »mere justification«, for, som Snyder m. fl. fremhæver, beslutningstageren vil skele til reaktionen: »what will be said?« Dette vil igen have tendens til at påvirke ham i udarbejdelsen af sine motivforklaringer. I sine bestræbelser på at forebygge en negativ reaktion hos modtageren vil han ofte være fristet til at operere med »valgte« motiver, d.v.s. han vil være »more concerned about how a particular act can be explained motivationally for others (or how others can be motivated by it) than about its other consequences«. Ud fra dette synspunkt får det gamle spørgsmål om »rationalisering« og »sande« eller »falske« motiver mindre vægt. Snyder, s. 142–47.

europæisk Krig« ville bestræbe sig på at føre en »afgjort fredelig« politik, vel at mærke, når det kunne ske »med Ære«,³⁶ d.v.s. når Danmark-Norges grænser og dets vitale interesser ikke umiddelbart var truet. Noget præcisere synes Vedel umiddelbart at udtrykke sig, når han hævder, at Bernstorff ville forsøge »at bevare Danmarks Neutralitet«. En nærmere bestemmelse af sidstnævnte begrebs indhold savnes imidlertid.

En nødvendig betingelse for at kunne karakterisere en ført politik som en neutralitetspolitik må være, at begrebet neutralitet har – eller gives – et nærmere defineret folkeretligt indhold. To fremgangsmåder er her mulige. Enten kan der foretages en historisk-komparativ undersøgelse af den europæisk-amerikanske folkeretlige teori og praksis omkring midten af det 18. århundrede for herigennem at skabe klarhed over, hvorledes neutralitetsbegrebet almindeligvis opfattedes i Bernstorffs samtid, hvorefter mere specielt Bernstorffs folkeretlige begrebsverden og politiske praksis undersøges, idet den karakteriseres og bestemmes ved en sammenligning med den i tiden gængse. Eller: der kan ud fra et samfundsvidenskabeligt synspunkt foretages en mere juridisk-folkeretshistorisk undersøgelse, hvorved Bernstorffs politik søges karakteriseret og bestemt ud fra en normativ folkeretlig begrebsopfattelse.

For begge metoders vedkommende må det imidlertid gælde, at de benyttede begreber søges gjort så entydige som muligt, ligesom det må kræves, at forfatteren klargør for sig selv, hvilken af de to metoder han ønsker at benytte. Endvidere må forfatteren bevidst og klart skelne mellem på den ene side sit forskningsobjekt, i dette tilfælde Bernstorffs folkeretlige teori og praksis, og på den anden side det måleapparat, som han har valgt til undersøgelsen, hvad enten dette nu består af relative begrebsforestillinger, opstillet på grundlag af de førnævnte historiske undersøgelser af folkeretsbegreberne omkring midten af det 18. århundrede, eller det består af et sæt normative regler, opstillet af en folkeretsekspert i forfatterens samtid. Vi vil nu undersøge, hvorledes Vedel forholder sig til disse metodiske krav.³⁷

³⁶ Jvf. ovenfor, s. 539.

³⁷ Når ønskeligheden af en folkeretshistorisk begrebsanalyse her så kraf-

Nærmest synes Vedel at anvende den metode, der ovenfor er betegnet juridisk-folkeretlig. Som vi senere skal søge at føre bevis for, var Vedel påvirket af en folkeretsforfatter fra det 19. århundrede,³⁸ men han synes aldrig at have forsøgt at klarlægge sig, i hvor høj grad hans karakteristik og vurdering af det bernstorffske »System« var bestemt heraf. Hans folkeretlige begreber er så godt som altid implicite. Dette har den metodisk uheldige følge, at Vedels egne synspunkter sammenblandes med Bernstorffs, og at den ønskelige sammenligning mellem disse og de normative begreber, som Vedel ubevidst arbejder med, udvandes til en bedrevidendes dom over Bernstorffs synspunkter. Dette

tigt understreges, sker det ud fra overbevisningen om, at kun en sådan undersøgelse vil give den udenrigspolitiske historiker den nødvendige sikkerhed i karakteriseringen og vurderingen af en periodes udenrigspolitik. Det er så langt fra hensigten at søge at nedvurdere Vedel og hans værk ved at opstille krav, der var fremmede for Vedels tid og den forskningstradition, inden for hvilken han arbejdede. Vedels værk vil uanset de mangler, moderne historikere ud fra moderne problemstillinger vil finde ved det, bevare sin plads i dansk udenrigspolitisk historieskrivnings historie som et vægtigt og betydningsfuldt pionerarbejde, og der er så meget mere grund til at fremhæve dette i denne forbindelse, som den forskning, der her efterlyses, endnu i dag stort set er ugjort.

Forudsætningen for at de folkeretlige begrebers samlede udviklingshistorie kan skrives er, at der i de enkelte lande findes ikke blot de nødvendige kildeudgaver til belysning af hvert lands folkeretlige praksis op gennem tiderne, men at de nødvendige videnskabelige bearbejdelser af disse er foretaget. Den første bredt anlagte folkeretlige kildepublikation, udgivet af den amerikanske International Law Association, udkom så sent som i 1886. Amerikanernes eksempel blev fulgt op af russiske forskere, bl. a. Martens, men bortset herfra er de europæiske folkeretsforskere indtil de sidste årtier veget tilbage for den kæmpemæssige opgave, det ville være at realisere det amerikanske program i Europa. Med den monumentale British Digest of International Law, som nu er under udgivelse, er der imidlertid givet de øvrige europæiske lande et inspirerende eksempel.

Det er at håbe, at det også vil inspirere danske folkeretshistorikere. Som stillingen er i dag står vi ikke blot uden nogen samlet fremstilling af den danske folkeretsforsknings historie, men som de fleste europæiske lande uden nogen samlet kildeudgave til belysning af dansk folkeretlig praksis og følgelig uden nogen samlet, videnskabelig redegørelse for samme.

³⁸ Jvf. nedenfor, s. 562-584.

indebærer dog ikke i Vedels tilfælde nogen forkastelse eller for-dømmelse af, hvad han opfatter som Bernstorffs »grundlæggende Anskuelser«. Tværtimod identificerer Vedel sig i så stærk grad med Bernstorff, at hans værk får et stærkt apologetisk præg. Denne tendens er igen en delvis følge af Vedels egen folkeretlige begrebsverden.³⁹

Vedels folkeretsopfattelse træder indirekte frem gennem hans behandling af Bernstorffs gottorpske og svenske politik og af alliancepolitikken, mere direkte i hans forsvar for en væbnet dansk intervention i Sverige.

Som indledning til sin gennemgang af den »negative« og »positive« side af det bernstorffske »System« fremhæver Vedel i en kommentar til et citat af Bernstorff, at denne »stillede... sig paa Folkenes og Menneskelighedens Standpunkt og fordømmer Krigen som ugudelig, barbarisk og . . . upolitisk, fordi hvad der vindes ved Vold og mod Befolkningens egen Villie, ogsaa kun kan bevares ved Vaaben og hævdes ved Tvang«.⁴⁰ Det fremgår af sammenhængen og det følgende, at når Vedel her taler om Bernstorffs fordømmelse af krigen, tænker han kun på den offensive krig. Senere pointerer Vedel Bernstorffs personlige »Agtelse for Individets Ret« og hans uvilje imod at øde undersåtters liv »i en Krig, der ikke umiddelbart angik Fædrelandet«.⁴¹ Med andre ord: Vedel ønsker at fremhæve, at Bernstorffs udenrigs-politik (folkeretligt) hvilede på respekten for folkenes og det enkelte menneskes frihed. Den tankegang, som Vedel her tillægger Bernstorff, tilslutter han sig selv. Under behandlingen af Bernstorffs »positive« program betegner Vedel de diplomatiske midler som »moralske«.⁴² Da Vedel, som det vil fremgå nedenfor, tydeligt accepterer den defensive og præventive krig, må modsætningsvis umoralske midler betegne den offensive krig.

Defensive og præventive krige betragter Vedel som fuldt forenelige med en principiel fredspolitik. I tilfælde af, at Dan-

³⁹ Jvf. nedenfor, s. 562-584.

⁴⁰ P. Vedel: Bernstorffs Ministerium, s. 4.

⁴¹ Jvf. ovenfor, s. 542.

⁴² Jvf. ovenfor, s. 540.

mark-Norge blev angrebet eller udsat for trussel om angreb, ville regeringen folkeretligt have ret til at gribe til våben. En sådan trussel udgjorde efter Vedels mening den russiske storfyrstes krav på den tidligere gottorpske del af Slesvig og »den svenske Krone«s revancheplaner over for Danmark. Ja, Vedel synes endog at mene, at den danske regering i klassisk folkeretlig forstand havde en *justa causa* til om fornødent med magt at sætte sig i besiddelse af den gottorpske del af Holsten. Vedel karakteriserer det som »et Livsspørgsmaal for Danmark, at Storfyrsten bragtes til at afstaa sine holstenske Lande«, og han forsvarer, at Bernstorff benyttede »alle Midler, enhver Situation og de forskjelligste Combinationer«. ⁴³

Videre anser Vedel i overensstemmelse med sit syn på Bernstorffs gottorpske og svenske politik defensive subsidiealliancetraktater med begrænset krigshjælp (*partie auxiliaire*) for fuldt forenelige med en neutralitetspolitik. Dog understreger han som nævnt Bernstorffs betænkelighed ved faste subsidiealliancetraktater. De subsidiealliancer, som Bernstorff indgik, karakteriseres uden undtagelse som »forsvarsforbund«. Den krigshjælp, som Danmark-Norge forpligtede sig til at yde, hvis dets allierede blev angrebet, var »saavidt muligt begrændset«, og den forsvares – som forsvarsforbund i almindelighed – med, at den var i »Rigets egen directe og defensive Interesse«, og at den var påtvunget landet som en art europæisk »Nødvendighed«.

Det vil af ovenstående fremgå, at Vedel må skelne imellem fuldkommen og ufuldstændig neutralitet. En accept af begrænset krigshjælp i henhold til en indgået defensiv alliancetraktat forudsætter begrebet ufuldstændig neutralitet.

Det er endvidere af betydning at lægge mærke til, at de subsidiealliancetraktater, som Bernstorff indgik, ikke alene var i overensstemmelse med rigets »directe og defensive Interesse«,

⁴³ P. Vedel: Bernstorffs Ministerium, s. 5 ff. Vedel taler på én gang om, at det var Bernstorffs mål at udstrække kongens »umiddelbare« myndighed til Elben og navnlig at udslette de sidste spor af de »fordærvelige Delinger«, og at »samle Landet indenfor dets naturlige Grændser«. Jvf. nedenfor, s. 601.

men at de også var nødvendige. Vedels understregning af, at Bernstorff formåede at opretholde den danske regerings ubundne handlefrihed må ses i forbindelse med Vedels karakteristik af Bernstorffs politik som en neutralitetspolitik. Hans ovenfor omtalte fremhævelse af Bernstorffs »Agtelse for Individets Ret« og uvilje mod at øde undersåtternes liv »i en Krig, der ikke umiddelbart angik Fædrelandet« må betragtes som et retsfilosofisk forsvar for den defensive krig og en nærmere karakteristik af, hvad Vedel kalder »Rigets egen directe og defensive Interesse«.

Et særligt karakteristisk eksempel på Vedels folkeretlige opfattelse er endelig hans forsvar for væbnet dansk intervention i Sveriges forfatningsanliggender. I forbindelse med den dansk-russiske alliancetraktat af 1769 skriver Vedel, at Bernstorff anså det for nødvendigt, at den svenske forfatning af 1720 blev opretholdt, og at man måtte »vove det Yderste og, om fornødent, . . . skride til Anvendelse af Magt«, hvis den blev angrebet. »Efter Folkeretten«, kommenterer Vedel, »i alt Fald saaledes som den paa den Tid opfattede Sagen, kunde der ikke være nogen Betænkelighed ved en væbnet Intervention til Fordeel for den bestaaende Forfatning. Rusland gjorde nemlig gjældende, at det ved Nystadfreden [1721] havde erhvervet en udtrykkelig Ret dertil, og Danmark kunde da som Allieret slutte sig til Rusland. Datidens største folkeretlige Autoritet, Vattel, indrømmede desuden en Nabostat ubetinget Ret til at understøtte et af to stridende Forfatningspartier, og endelig har man altid erkjendt, at en Stat er berettiget til at intervenere, naar den udsættes for en øiensynlig Fare ved den nye Forfatning, hvad den danske Regering vel kunde paastaae at ville blive Tilfældet, dersom den daværende svenske Konge blev enevældig. Men Bernstorff vilde desuden, at Svenskerne selv skulde indsee, at man ikke agtede at indskrænke deres Selvbestemmelse eller udøve noget Herredømme over dem, men kun havde til Hensigt at forsvare dem i de Rettigheder og Friheder, som idetmindste en Deel af dem ikke frivillig vilde opgive. Han begrænsede derfor en eventuel Intervention paa den ene Side til det Tilfælde, at Naboernes vigtigste Interesser

vare udsatte for Fare', og paa den anden ved den Betingelse, at 'Forfatningspartiet' selv udtrykkelig eller stiltiende forlangte den.⁴⁴

Vi har på de foregående sider søgt ved eksempler at vise Vedels brug af vage, altomfattende begreber og specielt hans brug af implicite folkeretlige begreber til karakteristik af Bernstorffs politik.

Det uheldige ved denne metode øges yderligere ved Vedels ufuldstændigt udbyggede noteapparat. Vedel anser det ingenlunde for nødvendigt konsekvent at føre bevis for en fremsat påstand. Dette er særlig mærkbart i det grundlæggende første kapitel, hvor Vedel mener at føre bevis for sin hovedtese om Bernstorff som principiel forkæmper for en freds- og neutralitetspolitik.

Når Vedel således hævder, at Bernstorff havde »lagt . . . en Plan for sin Virksomhed«, da han i 1751 overtog ledelsen af Danmark-Norges udenrigspolitik, ses det ikke umiddelbart, hvorpå han vil støtte denne påstand.⁴⁵ Noget bevis for at denne plan holdt sig uforandret til 1770 leveres heller ikke, omend Vedel ved beskrivelsen af det bernstorffske »System« i al almindelighed henviser til to depecher fra J. H. E. Bernstorff fra henholdsvis 1763 og 1765.⁴⁶ Hvad disse skrivelser måtte kunne fortælle om Bernstorffs ideer og praktiske politik i 1763 og 1765 er i denne sammenhæng irrelevant. Afgørende er, at de intet kan sige om uforanderligheden i et muligt eksisterende bernstorffsk »System« i hele perioden fra 1751 til 1770.

Derimod er de af interesse for os, når vi søger at efterspore, i hvilke metodiske baner Vedel har tænkt, da han opstillede tesen

⁴⁴ P. Vedel: Bernstorffs Ministerium, s. 315 med note 3. Jvf. Holms korrektion af Vedels udlægning af Vattel, bog II, § 56, i Danmark-Norges Historie III:1, kap. 18, note 34. »Vattel«, skriver Holm, »indrømmede paa det af ham citerede Sted kun Retten til at understøtte en Regering imod en Fyrste, der omstyrter sit Riges Grundlov og udøver et utaaeligt Tyranni. Ellers bestrider Vattel udtrykkeligt Retten til at blande sig i en anden Stats indre Forhold.« Jvf. nedenfor, s. 592, note 137.

⁴⁵ P. Vedel: Bernstorffs Ministerium, s. 3 f.

⁴⁶ Sst., s. 4, note 1.

om det bernstorffske »System«; thi Vedel betragtede uden al tvivl disse to depecher som nøglen hertil. »Bernstorff«, fremhæver han under henvisning til disse to skrivelser, »udvikler selv sit Program gjentagne Gange i sine . . . Depecher«. ⁴⁷

Lad os derfor se nærmere på disse to depecher. Den første er en instruktionsskrivelse af 10. juni 1763 fra J. H. E. Bernstorff til den nyudnævnte gesandt i Paris, baron Gleichen. ⁴⁸ Depechen falder i tre hovedafsnit. Det første behandler, hvad Bernstorff kalder Frederik V's »System« i almindelighed. Det andet omhandler kongens »System« set specielt i forhold til Frankrig, og det tredje indeholder de mere detaillerede, aktuelle instruktioner til Gleichen.

I omtalen af Frederik V's »System« i almindelighed skriver Bernstorff, at kongen som »eneste mål« har »sine folks lykke«. Hans politik går ud på at sikre dette mål »ved midler, der er ham værdige«, ved beslutsomhed og handlekraft, »ved den mest samvittighedsfulde ordholdenhed, ved en uforanderlig stadighed i sine venskaber og alliancer«. Folkets lykke bestemmes nærmere ved det »at være uafhængig af nogen anden magt bortset fra sin naturlige og legitime herres og dennes love, at nyde i fred og ro alle de goder og alle de fordele, som disse love yder det, aldrig at se sine interesser opofret, kun at kæmpe, hvis det er nødvendigt, for sin herre og sit fædreland og ikke for fremmede strids-spørgsmål, hvoraf det kun vil komme til at dele eller bære farerne eller ulykkerne uden at få en lige del af goderne, heldet og æren, at se sin fyrste respekteret og æret af Europas andre magter, alliance med ham efterstræbt og hans indflydelse på nabofolkenes regeringer så rodfæstet, på grund af værdsættelsen af hans klogskab og dyd, at han kan opretholde ligevægten og freden og hindre enhver revolution, der truer den fælles sikkerhed og ro, og endelig at føle sin velstand, sin magt og rigdom øget indadtil ved legitimt og retskaffent erhvervede vindinger og ved vise indretninger i alle dele af staten«, samt ved støtte til handel, landbrug og kunst.

⁴⁷ P. Vedel: Bernstorffs Ministerium, s. 4.

⁴⁸ P. Vedel: Cor. bd. II, nr. 236, s. 133-142.

I andet afsnit, hvor systemet ses i relation til Frankrig, skriver Bernstorff, at »Frankrig er kongens ven«. I de 21 år de to lande har været allierede, er alliancen blevet fornyet tre gange, og i hele denne tid har kongen »opfyldt alle forpligtelser«. Han føler sig overbevist om, at alliancen vil være til fælles gavn, »forudsat at begge parter overholder den med samme opmærksomhed og trofasthed«. Frankrig og Danmark-Norge har fælles interesse i, at »Norden er fri« og at Ruslands magt, der er steget så voldsomt og foruroligende, begrænses. De to lande har ligeledes fælles interesse i at beskytte Sverige mod russiske anslag og hindre verdenshandelen i at falde i hænderne på englænderne, »deres uforsonlige fjender«, eller hollænderne, »der altid er parate til at tilslutte sig og understøtte deres sag«. Frankrig og Danmark bør stræbe efter at skaffe Nordens handels- og søfartsnationer del i verdenshandelen, så at de, hvis tilfældet kræver det, kan holde havet frit for Frankrig og sikre det alle »deres goder og hele deres støtte«. Kongen af Danmark føler sig personlig overbevist om, at den franske konge har det samme syn som han på de bånd, der binder Frankrig og Danmark sammen, og »skønt der for ganske nylig har været tider... hvor denne fyrste [Ludvig XV] syntes at lade hånt om dem, lod hans majestæt ikke hånt om dem og han vil hellere glemme denne svigten eller blot forklare den ved den store ulykke, som dengang hvilede tungt på Frankrig, end deri se anledning til at træde op mod det [Frankrig] og tro, at denne magt nogensinde kunne gøre sig skyldig i en glemsomhed med hensyn til sine forpligtelser, der i den grad ville stride mod dens interesser og dens ære«.

I sidste afsnit redegør Bernstorff for den danske regerings syn på en række aktuelle spørgsmål af større eller mindre betydning, og Gleichen instrueres om, hvilket sprog han i denne forbindelse skal føre over for den franske regering. Med henblik på den dansk-franske alliancetraktat af 30. januar 1754,⁴⁹ der ville

⁴⁹ Denne traktat var en fornyelse af den dansk-franske traktat af 14. august 1749, der dog først udløb 15. marts 1756. Først fra dette tidspunkt trådte derfor den nye traktat i kraft. Den skulle gælde for et tidsrum af otte år, og da der ikke fandt nogen fornyelse sted, udløb den 15. marts 1764,

udløbe 15. marts 1764, hedder det: »Kongen [Frederik V] vil sandsynligvis behage at forny den, men han ønsker ikke, at De skal fremsætte forslaget«. Et sådant forslag fra dansk side vil ikke blive accepteret af den franske regering på grund af finansernes dårlige stilling og »på et tidspunkt, hvor man dér [i Sverige] synes at ville etablere et nyt system«. Gleichen får i stedet for ordre til at koncentrere sig om at få den franske regering til at betale de subsidier, som den skylder Danmark ifølge den gamle traktat.

Endvidere skal han søge at holde den franske regering fast ved dens traditionelle politik i Sverige, d.v.s. støtte hattepartiet og opretholde forfatningen af 1720. I denne forbindelse skal han klart lade den franske regering forstå, at hvis den skifter politik og tillader eller tolererer enevældens indførelse i Sverige, vil Frankrig miste »alle sine venner i Norden« og tvinge Sverige i armene på Rusland og Preussen. Og selv om forsøget på at indføre absolutismen mislykkes, vil »frihedens forsvarere« i Norden, der har set sig forladt af Frankrig i nødens stund, blive tvunget til for fremtiden at søge hjælp hos England.

Sluttelig skal Gleichen påpege Frankrigs interesse i »lidt efter lidt at give de andre uafhængige søfartsnationer midler til at svække [Englands] handel ved [selv] at få del deri«. Ingen nation, beordredes gesandten til at understrege, var så velegnet hertil som Danmark, »uden hvilket der, under en krig med englænderne, hverken ville være ly eller asyl eller følgelig nogen skibsfart for franskmændene i Nordsøen«. Når Frankrig således fremmede danske interesser, fremmede det sine egne.

Den anden depeche, som Vedel henviser til, er en depeche dateret 23. marts 1765 fra J. H. E. Bernstorff til den danske gesandt i Warszawa, St. Saphorin.⁵⁰ Som svar på tre spørgsmål,

22årsdagen for den dansk-franske alliances formelle indgåelse. Jvf. P. Vedel: Bernstorffs Ministerium, s. 136, og H. C. de Reedtz: Répertoire Historique et Cronologique des Traités conclus par la Couronne de Dannemarc, Göttingen 1826, s. 201.

⁵⁰ P. Vedel: Cor. II, nr. 271, s. 205–212. Det er vigtigt at mærke sig, at denne depeche er afsendt kort tid efter underskrivelsen af den dansk-rus-

som han havde fået stillet af fyrst Czartoryski⁵¹ via Saphorin, redegør Bernstorff her påny for Frederik V's »system«.

Frederik V's system, skriver Bernstorff er »celui d'un père de son peuple«. Kongen arbejder udelukkende på at fremme folkets lykke. »Hvad der tjener dette mål er ham kært, hvad der hæmmer det er ham fremmed. Alle hans forbindelser (liaisons) hviler på dette princip«. Han er ikke bundet til noget østrigsk, fransk eller engelsk system, »han kender kun sit eget, og det består i [at arbejde for] ro og uafhængighed for alle de lande, som omgiver ham eller interesserer ham.« »Han undgår at påtage sig forpligtelser for lange tidsrum, forpligtelser der, skønt nyttige i det øjeblik de indgås, på grund af de almindelige omskiftelser i menneskelige forhold kan ophøre med at være så, før de udløber.« »Kort sagt, magten til frit at arbejde for det gode og folkets lykke er for ham charmen ved storhed og det tillokkende ved kongeværdigheden; og dét, min herre, er nøglen til hans politik (conduite) og alle hans handlinger i hele hans regeringstid.«

Det er i overensstemmelse med dette princip, at han to gange har set Europa i brand uden at lade sig inddrage i stridighederne, og det er ud fra samme princip, at han har været »rede til at drage sværdet til forsvar for sine stater« uden at lade den overvældende fare afholde ham fra »denne retfærdige beslutning«, og til igen at stikke det i skeden, »idet han gav den Almægtige, hans frelser og hans støtte, æren«, da »hans fædrelands vel ikke længere krævede, at det blev draget«. Samtidig hermed begravede han »al modvilje og alt had mod den magt, som havde søgt at ødelægge« Danmark-Norge. Det er endvidere i overensstemmelse med dette princip, at han arbejder for »fordragelighed og ro« blandt sine naboer.

siske alliance af 11. marts 1765, hvorved Danmark-Norges overgang fra et fransk til et russisk alliancesystem fuldbyrdes. Først 6. april 1765 blev traktaten dog ratificeret i København.

⁵¹ Michael Frederik Czartoryski (1696–1775) var Polens ledende statsmand fra 1735 til sin død. C. var svigerfar til Stanislaus Poniatovski, der med Ruslands og »familiens« støtte i 1764 var blevet valgt til Polens konge. C. modarbejdede Frankrigs indflydelse i Polen. Ved indre reformer søgte han forgæves at hævde Polens uafhængighed over for Rusland.

Som generelle mål for kongens bestræbelser fremhæver Bernstorff to, »som han aldrig taber af syne«: »det endeligt og fuldstændigt at bilægge de så langvarige og i mere end et århundrede så ofte alvorlige uoverensstemmelser i Norden, som skiller hans hus, og det at udvide sine stater, ikke ved vold og uret, men ved fredelige traktater, hvilket lovet være Gud ikke hidtil er mislykkedes for ham, og at berige dem ved fredens kunst og ved skabelsen af en handel, der omslutter alle verdensdele.«

I det følgende understreger Bernstorff, at Danmark-Norge ikke længere er allieret med Frankrig. De subsidiebetalingen, som Frankrig har bundet sig til at betale Danmark, skriver sig fra en nu udløbet traktat. »Kongen har altid afslået subsidier og vil altid afslå subsidier, der hindrer ham i at følge« de ovenfor anførte principper. »Men når de almindelige forhold i Europa, samt kongerigets interesser indbyder ham til at slutte en alliance og indgå en forbindelse, der er begrænset til et vist antal år og i øvrigt i overensstemmelse med alle dele af hans system, vil han, når lejlighed byder sig, ikke afslå deri at indføje en paragraf, som ved at yde ham subsidier øger kongerigets samlede forhåbninger og rigdomme, mangedobler og letter ham [udnyttelsen af] de midler, han har til at tilfredsstille sine ønsker, støtter udførelsen af det gode og tjener som modvægt mod de fordele, som et fremmed kongerige, og specielt Frankrig, i øvrigt har af handelen med hans stater, hvor [handels]balancen, trods kongens utrættelige bestræbelser, endnu, må det indrømmes, er imod os.«

Bernstorff kommer til slut ind på Danmark-Norges forhold til Sverige. »Sverige«, skriver han, »har i næsten et århundrede været kilden til Nordens ulykker«. Dets konger har, drevet »af erobringsslyst og begær efter de rigdomme, som deres eget land nægtede dem«, gang på gang kastet Norden ud i krig. Folket er besjælet af samme ånd, men forfatningsformen hindrer det i »at tilfredsstille sine tilbøjeligheder og sine naturlige lyster«. Roen i Norden er således afhængig af forfatningsformens opretholdelse. Den danske konge »søger ikke at skade Sverige, han ønsker kun at se det gamle had begravet, og han vil med glæde se denne tidligere rivals lykke og velstand, men at røre ved dets eksiste-

rende love, det er at røre ved den kosteligste juvel i hans egen krone, og der ville ikke være noget, som hans majestæt ville modsætte sig stærkere og kraftigere, hvis det skulle blive nødvendigt. Resten er ham mere ligegyldigt. Det er for ham af ringe betydning, hvem der leder Sverige, forudsat at Sverige forbliver frit og fredeligt. Det er sandt, at denne magt derved på en vis måde forlader dem, der har større eller mindre del i den almindelige ledelse af Europa. Men dette onde er ikke stort, han vil ikke græmmes over det.

Endelig pointerer Bernstorff, at den danske konge gerne ser Polen og Danmark-Norge knyttet sammen i venskab, men dertil behøves »hverken traktat eller alliance«.

En sammenligning mellem det vedelske »System« og Bernstorffs to depecher viser umiddelbart, at Vedels påstand om eksistensen af et bernstorffsk system og dets uforanderlige karakter simpelthen er en gentagelse af Bernstorffs egen påstand med den forskel, at Bernstorff naturligt nok betegner det som »kongens system«. Som tidligere nævnt kan dette selvfølgelig ikke tages som noget bevis. For Vedel synes det imidlertid at have været tilstrækkeligt blot at kunne pege på, at Bernstorff flere steder i sin korrespondance hævdede at lede Danmarks udenrigspolitik ud fra et bestemt »System«. I hvilken betydningsmæssig sammenhæng og i hvilken udenrigspolitisk situation udtalelsen er faldet, tages der ikke hensyn til.

Denne tendens til at benytte Bernstorffs udsagn uden kritisk vurdering og uden hensyntagen til den indre og ydre kontekst kommer endnu tydeligere frem, når vi ser på, hvad det er for partier i Bernstorffs to depecher, som Vedel må have benyttet som kildegrundlag for opstillingen af sin tese om Bernstorffs »grundlæggende Anskuelse«.

Såvidt det i det hele taget er muligt at skønne uden nøjagtige henvisninger fra forfatterens side, må Vedel helt have holdt sig til Bernstorffs generelle redegørelser for kongens system. I første afsnit af depechen af 10. juni 1763 må Vedel have ment at finde belæg for den såkaldte »negative« side af sit bernstorffske »System«: påstanden om, at Bernstorff ville holde Danmark-Norge

uden for europæiske stridigheder, hvis det var foreneligt med landets interesser og kunne ske »med Ære«. Bernstorffs flittige brug af ord som »fred« og »ro« og hans fremhævelse af krigens ulykker er sikkert også blevet opfattet som bevissteder. Vedel må vel endvidere i dette afsnit have ment at finde bevis for Bernstorffs bestræbelser for »udadtil at forøge Statens Anseelse« og opnå fordele »ved moralske Midler«. Begge punkter udgør jo en del af det bernstorffske »System«s såkaldte »positive« program. I Bernstorffs depeche til St. Saphorin af 23. marts 1765 har Vedel sikkert i beslægtede udtalelser set yderligere bevis, men desforuden har han sikkert dér ment at finde bevis for sin karakteristik af Bernstorffs alliancesystem og dennes politik over for Sverige som defensiv. Derimod ses det ikke, at Vedel har taget ringeste hensyn til de afsnit i depecherne, der indeholder Bernstorffs direkte eller indirekte instruktioner til gesandterne. Vedel synes helt enkelt at have ræsonneret som så, at hvis man ønsker at finde frem til Bernstorffs ledende motiver og principper, har man blot at henholde sig til Bernstorffs egne udsagn herom.

Denne kritik af Vedels metode må ikke forstås som en afstandtagen fra overhovedet at benytte Bernstorffs egne udsagn om sine motivforestillinger som kilder. Uanset graden af subjektivitet må en statsmands egne samtidige redegørelser for motiverne bag hans handlinger altid være af næsten lige så stor interesse som de motiver, historikeren selv mener at kunne uddrage dels af selve handlingsforløbet dels af det milieu, forstået i videste betydning, som denne statsmand handler ud fra. De forskellige arter af udsagn (ordrer, motivudsagn, beretninger etc.) bør imidlertid sammenholdes. Alene at lægge en statsmands egne motivudsagn til grund for en fremstilling af dennes motiver, giver urimelig stor usikkerhedsmargin. På den anden side må den sikkerhed, historikeren kan opnå ved en motivforskning ud fra handlingerne, ikke overvurderes. Udenrigspolitiske handlinger fremtræder jo som oftest som verbalhandling, der er så godt som uadskillelige i form og indhold fra de dertil knyttede motivudsagn.⁵²

⁵² Af ovenstående undersøgelse vil fremgå, at når Vedel taler om Bernstorffs »System«, hans »Principer« eller hans »Anskuelse i Almindelighed»,

Betragtes Bernstorffs redegørelse for kongens generelle system i depechen af 10. juni 1763 imidlertid ud fra synspunktet: hvad ønskede Bernstorff at opnå i den aktuelle situation, hvilke snævrere målforestillinger havde han, kastes der et helt nyt lys over Bernstorffs motivforklaringer. Ifølge Bernstorffs instruktioner skulle Gleichen primært arbejde for, at den franske regering afviklede sin subsidiegæld til Danmark. Derimod skulle han ikke indlede forhandlinger om en fornyelse af den dansk-franske alliance, men nok søge at bearbejde den franske regering til at opretholde sin traditionelle politik over for Sverige.

Bernstorff synes dog at have frygtet, at sådanne bestræbelser ville blive resultatløse. Hvis den franske regering var ved at skifte politik over for Sverige, var forudsætningen for en fornyelse af den dansk-franske alliance faldet bort. De dårlige franske finanser ville virke i samme retning. Bernstorff gjorde det ganske klart, hvor Danmark-Norge ville være at finde, hvis det skulle vise sig, at hans mistanke til den franske regerings fremtidige svenske politik havde været berettiget.

Denne tolkning af Bernstorffs instruktion passer ind i det billede, vi har af udviklingen i Bernstorffs syn på Frankrigs svenske politik i tiden efter årsskiftet 1762/63.⁵³ Gradvis forværredes forholdet mellem de to allierede. Den 15. marts 1764 udløb alliancetraktaten af 1754 uden at være blevet fornyet. Først et

beskæftiger han sig med Bernstorffs motiver, som om de var, hvad Snyder ville kalde *because of* motiver. Med andre ord, Vedels forklaringer følger denne linie: Bernstorff handlede sådan og sådan, fordi han havde disse eller hine anskuelser. Det er karakteristisk, at Vedel ikke beskæftiger sig med spørgsmålet om, hvorfra Bernstorff da havde disse anskuelser. Bernstorffs motiver eller principper antager for Vedel karakter af en ideologi. Jvf. ovenfor, s. 545, note 35.

⁵³ Jvf. Gunnar Carlquist: *Carl Fredrik Scheffer och Sveriges politiska förbindelser med Danmark åren 1752–1765*, Lund 1920, s. 295–97. Carlquist mener, at Bernstorffs frygt for, at Frankrig skulle *ändra system i Sverige*, allerede havde fortaget sig i slutningen af april 1763. C. henviser til B.s instruktion til Gleichen af 10. juni 1763, men tager ikke stilling til B.s ordre til Gleichen om ikke at tage initiativ til at forny den snart udløbne dansk-franske traktat af 1754.

år efter fuldbyrdedes dog det endelige brud ved undertegnelsen af den dansk-russiske alliancetraktat af 11. marts 1765.

Bernstorffs redegørelse for kongens system i depechen af 1763 bliver da et forsøg på dels at retfærdiggøre den danske regerings subsidiekrav over for Frankrig, dels at påvirke den franske regering via den danske gesandt ved at pege på alle de forhold, der talte for en fastholdelse af den traditionelle franske politik over for Sverige, og dels at retfærdiggøre et eventuelt kommende skifte i den danske regerings politik over for Frankrig. Bernstorffs redegørelse for kongens »system« er med andre ord en række motivforklaringer, knyttet direkte eller indirekte til de aktuelle målforestillinger, Bernstorff havde.

Vedels fortolkning bliver ikke mere forståelig, hvis vi går over til at betragte Bernstorffs depeche af 23. marts 1765 og på lignende vis forsøger at vurdere kongens system ud fra Bernstorffs målforestillinger og den aktuelle politiske situation. Hvad Bernstorff udtaler om Sverige og den danske regerings principielle og praktiske alliancepolitik, fremstår tydeligvis som en retfærdiggørelse af den ændrede, men endnu ikke officielt kendte danske politik, specielt indgåelsen af den dansk-russiske alliancetraktat af 11. marts 1765 med den modificering, som den danske regerings uvilje mod at slutte et formeligt forbund med Polen nødvendiggjorde.

Den ovenfor foretagne undersøgelse af Bernstorffs redegørelser for kongens system bekræfter yderligere vor formodning om, at Vedels tese om det bernstorffske »System« udelukkende hviler på løsrevne udsagn fra Bernstorff, set som her uden sammenhæng med de i depecherne indeholdte instruktioner og den aktuelle udenrigspolitiske situation i affattelsesøjeblikket. Dette synspunkt bekræftes yderligere, hvis vi, hvad pladsen ikke her tillader, gennemgår de andre kildesteder, som Vedel henviser til som bevissteder for sit »System«.⁵⁴ Alle de her forekommende

⁵⁴ P. Vedel: Bernstorffs Ministerium, s. 4 og 8. Som bevis for, at Bernstorff »nærede væsentlige Betæneligheder ved disse faste Traktater«, henvises således bl. a. til Bernstorffs afvisning af et engelsk alliancetilbud i 1751, der ville have truet den dansk-franske alliance og den året i forvejen ind-

udsagn udspringer af den aktuelle politiske situation og kan ikke, løsrevet fra den sammenhæng, hvori de er brugt, benyttes som bevis for eksistensen af et bestemt bernstorffsk »System« af uforanderlige principper.

Uanset det metodisk uforsvarlige i Vedels fremgangsmåde må vi altså slå fast, at Vedel ved på denne måde at gennemgå dele af J. H. E. Bernstorffs udenrigspolitiske korrespondance udskiller en række elementer, hvoraf han opbygger sit sindrige og elaborerede bernstorffske »System«. Styrken i dette kildemæssigt svagt funderede konstruktionsarbejde er den hovedsageligt implicite folkeretlige grundopfattelse, som binder de enkelte elementer sammen. Vi har i det foregående søgt at danne os et billede af denne vedelske folkeretlige grundopfattelse og i en række tilfælde prøvet nærmere at bestemme Vedels folkeretlige begreber. Vi vil nu til sidst søge at efterspore, fra hvilken (hvilke) folkeretlige forfatter(e) Vedel har hentet sine anskuelser.

Skønt tidligere juridisk professor og æresdoktor ved Københavns universitet synes Vedel egentlig aldrig at have haft nogen videnskabelig interesse for jura.⁵⁵ Hans juridiske fortid og hans stilling som direktør for udenrigsministeriet havde dog bibragt ham en vis viden om folkeretten. I Vedels historiske arbejder finder vi enkelte direkte henvisninger til ældre og yngre folkeretlig litteratur, specielt i hans »Correspondance Ministérielle«. Derimod er hans lille artikel fra 1868/69 om den tysk-danske folkeretsteoretiker Martin Hübner ikke at betragte som noget folkeretligt, men som et personalhistorisk arbejde.⁵⁶

Af Vedels henvisninger til folkeretlig litteratur⁵⁷ ser vi, at gåede aftale med de svenske Gottorpere vedrørende arveafkald på Slesvig og eventuelt mageskifte af Holsten med Oldenburg og Delmenhorst.

⁵⁵ V. Sjøqvist: Peter Vedel II, s. 156 f.

⁵⁶ P. Vedel: Smaa Bidrag til Personalhistorien fra den anden Halvdel af det 18. Aarhundrede, Danske Samlinger IV, 1868/69.

⁵⁷ I Bernstorffs Ministerium, s. 315, note 3, henviser P. Vedel til Vattels værk. Dette er den eneste direkte henvisning i Bernstorffs Ministerium til et folkeretligt arbejde.

Hvis man kan dømme efter en henvisning i Martin Hübners bog: De

han har været bekendt med den schweiziske folkeretsteoretiker Emer de Vattels berømte værk: »Le Droit des Gens, ou Principes de la Loi Naturelle« fra 1758, samt August Wilhelm Heffters: »Das Europäische Völkerrecht der Gegenwart«, hvis første udgave skriver sig fra 1844, og hvis anden, reviderede udgave udkom fire år efter. Hertil kommer den tyske forsker L. Gessners værk: »Le Droit des Neutres sur Mer«, Berlin 1865. Ud over en enkelt henvisning til sidstnævnte værk er det dog ikke muligt at påvise Gessners indflydelse på Vedel. Vi vil derfor indskrænke os til at se nærmere på Vattel og Heffter.

Som det umiddelbart fremgår af titlen på Vattels arbejde, tilhører han den klassiske naturretlige folkeretsskole. Hans nærmeste læremester er Wolff, hvem han støtter sig så stærkt til, at han til tider er blevet betragtet som en uselvstændig epigon, ja endda blot som Wolffs oversætter.⁵⁸ Dette er dog klart uretfærdigt. Selvom han på ingen måde tåler sammenligning med Wolff, for slet ikke at tale om Grotius, hvis berømte afhandling: *De Jure Belli ac Pacis* var hans anden hovedkilde, indeholder

la Saisie des Bâtimens Neutres, Haag 1758, s. 16 f. (jvf. James Brown Scott (Edit.): *The Classics of International Law*, bd. I, E. Vattel: *Le Droit des Gens ou Principes de la Loi Naturelle*, With an Introduction by Albert de Lapradelle, Washington 1916, s. XXXIII), var Vattels værk kendt i Danmark allerede året efter dets udgivelse. Vattels værk vandt hurtigt overordentlig stor udbredelse. I England blev det udsendt i oversættelse tre gange inden år 1800. I USA var dets succes endnu større, omend langsommere. 1780 blev det lærebog ved de amerikanske universiteter. I Tyskland var successen mindre, men dog betydelig. I Schweiz blev Vattels værk vel modtaget. Derimod blev Vattels ry i det 18. århundredes Frankrig ringe. Oplysningsfilosofferne nævner kun hans bog med ringeagt. I det 19. århundrede stiger Vattels indflydelse yderligere. I næsten samtlige europæiske og amerikanske lande kan man spore hans indflydelse på studiet af folkeretten. Denne indflydelse holdt sig indtil midten af det 19. århundrede, da den langsomt trængtes tilbage af de første nationale lærebøger og monografer over folkeretten. Indledningen til ovennævnte udgave af Vattel, kap. III, s. XXIX–XXXII, samt kap. IV.

I Cor. bd. I, s. 286, henviser P. Vedel til de i teksten ovenfor anførte værker af Heffter og Gessner. Det er, såvidt det ses, det eneste sted i Vedels trykte produktion, hvor de nævnes; andre folkeretlige forfattere nævnes ikke.

⁵⁸ *The Classics of International Law* I, indledning, s. XLIV.

hans værk på flere punkter selvstændige og betydningsfulde bidrag til folkeretten.⁵⁹

Af speciel interesse for os er, at Vattel er den første folkeretsteoretiker, der søger at formulere en folkeretlig neutralitetsteori. Grotius taler overhovedet ikke om neutrale, men om *medii in bello*. Ifølge Grotius måtte sådanne magter intet gøre, der kunne styrke den fyrste, der havde begyndt en *bellum injustum*. Hos Wolff er de neutrale moralsk forpligtet til at hjælpe en stat, der fører en *bellum justum*, med subsidier eller tropper. Vattel er den første, der kræver upartiskhed af de neutrale, således at forstå at sand upartiskhed bestod i, at de neutrale helt skulle afholde sig fra at yde hjælp til nogen af de krigsførende magter.⁶⁰ »Neutrale nationer er de, der ikke tager del i krigen, og som bliver ved med at være venner med begge parter, og som ikke favoriserer den ene part til skade for den anden.«⁶¹ Den upartiskhed, som en neutral nation må opretholde, har kun relation til krigen og består i to ting: »1. Ikke at yde hjælp, hvis man ikke er forpligtet dertil, ikke frivilligt at levere hverken tropper, våben eller ammunition, eller noget som direkte kan benyttes i krigen. Jeg siger »ikke at yde hjælp« og ikke »at yde lige hjælp«, thi det ville være urimeligt for en stat samtidig at hjælpe to fjender. Desuden ville det være umuligt at hjælpe ligeligt, da det samme antal tropper, den samme mængde våben, ammunition etc. leveret under forskellige omstændigheder, ikke ville udgøre samme hjælp.«

Kravet til den neutrale nation om helt at afholde sig fra at yde hjælp til de krigsførende magter gælder dog, understreger Vattel under punkt 2, kun sådanne ting (forhold), som kunne være af betydning for krigsførelsen. Men den neutrale bør endvidere ikke, blot på grund af krigen, nægte at yde den ene af de krigsførende parter noget, som den yder den anden. »Det fratager den [dog] ikke retten til at varetage statens grundlæggende interesser i sine forhandlinger om venskabs- og handelsforbindelser.«⁶²

⁵⁹ The Classics of International Law I, indledning, s. XLV-LV.

⁶⁰ Sst., indledning, s. XLVIII og s. LI.

⁶¹ Vattel, anf. udg., bog III, § 103.

⁶² Sst., bog III, § 104. Jvf. indledning, s. LII.

De krav om upartiskhed, der her var blevet opstillet, gjaldt kun stater, der var ubundet af traktatmæssige forpligtelser.⁶³ Kun de var »frie til at forblive neutrale«. Dette indebar dog ikke, at de stater, der havde påtaget sig traktatmæssige forpligtelser, derved var at betragte som ikke-neutrale. En stat kunne ifølge Vattel udmærket være neutral og samtidig i overensstemmelse med en tidligere indgået alliancetraktat yde en vis begrænset krigshjælp til den ene af de krigsførende parter.⁶⁴ Der er med andre ord intet skarpt skel mellem krigsførende og neutrale magter. Vattel accepterer både en fuldkommen og en ufuldstændig neutralitet.

Denne opfattelse af de neutralers pligter og rettigheder hænger sammen med Vattels traditionsbestemte skelnen mellem *bellum justum* og *bellum injustum*. Kun krige, der som mål havde varetagelsen af en *causa justa*, var folkeretligt tilladelige. »Retten til at bruge magt eller påbegynde krig tilkommer kun nationer til forsvar for eller opretholdelse af deres rettigheder. Hvis nogen angriber en nation eller krænker dens absolutte rettigheder, gør han den en *uret*. Da og kun da har denne nation ret til at sætte sig til modværge og bringe ham til fornuft; den har endog ret til at komme en *uret* i forkøbet, når den ser sig truet af den. Vi kan derfor generelt sige, at grundlaget for eller årsagen til enhver krig, hvad enten den allerede er en kendsgerning eller [blot] en trussel, er en *uret*. De grunde, der kan anføres til retfærdiggørelse af krigen (les Raisons justificatives de la Guerre), viser, at man har været offer for en *uret*, eller at man føler sig tilstrækkeligt truet til at være bemyndiget til at imødegå den med magt.«⁶⁵

En stat er dog ikke berettiget til at påbegynde en krig, selvom *målet* er retfærdigt. Vattel kræver yderligere, at krigen skal være nødvendig og uundgåelig. »To ting kræves... for at gøre den [krigen] retfærdig: 1. En ret, som skal hævdes, d.v.s. en grund til at kræve noget af en anden nation. 2. Umuligheden af at opnå dette på nogen anden måde end ved magt. Kun nødvendighed kan bemyndige til magtanvendelse.«⁶⁶

⁶³ Vattel, bog III, § 104.

⁶⁴ Sst., bog III, § 105.

⁶⁵ Sst., bog III, § 26.

⁶⁶ Sst., bog III, § 37, jvf. § 36 og § 183.

I sin behandling af alliancetraktater peger Vattel på den norm, fyrster og statsmænd efter hans mening havde til at afgøre, hvorvidt en krig da var både »retfærdig« og »nødvendig«. »En traktat«, siger han, »på latin *foedus*, er en pagt indgået af suveræner med henblik på almenvellet enten for bestandig eller for en længere tidsperiode«. ⁶⁷ Af denne definition følger igen, at en traktat, der udgør en direkte trussel mod statens eksistens, er ugyldig, thi »ingen hersker har magt til at binde sig til noget, der kan føre til statens tilintetgørelse, da han har fået overdraget suveræniteten for at varetage nationens vel. Nationen selv er nødvendigvis bundet til alt, hvad der er nødvendigt for dens selvopholdelse og frelse, og kan ikke indgå aftaler, der strider mod dens uafkastelige forpligtelse«. ⁶⁸

Vattel anser det for folkeretligt lovligt, ja »prisværdigt«, at en stat på enhver måde hjælper en anden stat, der udkæmper en retfærdig krig. En »sådan hjælp bliver endog en pligt for enhver nation, som kan yde den uden at skade sig selv«. ⁶⁹ Det sidste forbehold er det altafgørende og det, der tydeligst adskiller Vattel fra tidligere naturretlige folkeretsteoretikere. Vattel understreger da også i overensstemmelse hermed, at alliancetraktater kun bør indgås i fredstid af meget vægtige grunde, og når statens vel taler herfor. ⁷⁰

Inden for defensive alliancetraktater skelner Vattel mellem fuldstændige og ufuldstændige traktater. ⁷¹ En fyrste kan uden at tage direkte del i krigen sende en anden fyrste hjælp i form af tropper eller skibe. Disse tropper eller skibe kaldes hjælpetropper, og fyrsten optræder da som *partie auxiliaire*. ⁷² Denne hjælp kan undertiden antage form af en pengehjælp, der da kaldes subsidier. Hyppigere bruges ordet subsidier dog om den sum penge, som en fyrste modtager for den ovennævnte begræn-

⁶⁷ Vattel, bog II, § 132.

⁶⁸ Sst., bog II, § 160.

⁶⁹ Sst., bog III, § 83.

⁷⁰ Sst., bog III, § 84.

⁷¹ Sst., bog III, § 80.

⁷² Sst., bog III, § 81.

sede militærhjælp. Traktater, hvor en sådan betaling er aftalt, kaldes for subsidietraktater.⁷³

Stater, der under en krig optræder som *parties auxiliaires*, mister som allerede nævnt ikke derved nødvendigvis deres status som neutrale. Vattel opstiller følgende betingelser for, at sådanne stater folkeretligt kan betragtes som neutrale: Den defensive alliancetraktat skal være indgået uden henblik på krigen; den må ikke være rettet ensidigt mod den ene af de krigsførende parter; traktaten skal endvidere være indgået før krigsforberedelserne begyndte og før krigens udbrud.⁷⁴

Ud over Vattels neutralitetsteori vil det være af speciel interesse for os at betragte hans stilling til spørgsmålet om en stats ret eller mangel på ret til at intervenere i en anden stats forfatningsmæssige anliggender.

Ud fra sin grundlæggende tanke om nationernes frihed, der er udledt af tanken om det enkelte menneskes frihed, drager han den konklusion, at en nation frit kan vælge og ændre sin forfatning.⁷⁵ Ingen fremmed stat har ret til at intervenere i en anden stats forfatningsmæssige anliggender, »med mindre den bliver anmodet derom eller tilskyndet dertil af særlige grunde.«⁷⁶

I sit kapitel om »Retten til selvforsvar og følgerne af nationernes suverænitet og uafhængighed« kommer Vattel nærmere ind på det ene af de ovenfor antydede to tilfælde, hvor intervention i et andet lands indre anliggender vil være folkeretligt tilladelig. 1. Hvis et land angribes af et andet land eller hvis det trues med angreb, har det ret til at gribe til våben for at forsvare sin krænkede eller truede ret.⁷⁷ Ligeledes: »Hvis . . . der skulle være en urolig eller ond nation, der bestandig er parat til at skade andre, til at modarbejde dem og opmuntre til indre uro, er der ingen tvivl om, at alle de andre ville have ret til at gå sammen for at undertrykke den, tugte den, ja endog uskadelig-

⁷³ Vattel, bog III, § 82.

⁷⁴ Sst., bog III, § 101 og 105. Jvf. ovenfor, s. 565, og nedenfor, s. 576 f.

⁷⁵ Sst., bog I, § 33 ff.

⁷⁶ Sst., bog I, § 37, samt bog II, § 54.

⁷⁷ Sst., bog II, § 50 ff.

gøre den.⁷⁸ 2. Direkte intervention i et lands forfatningsmæssige forhold er kun tilladt, pointerer Vattel senere, hvis »en fyrste ved at bryde de grundlæggende love (les Loix fondamentales) giver sine undersåtter lovlig grund til at sætte sig op imod ham; hvis han ved uudholdeligt tyranni fremkalder revolution«. I disse tilfælde var det tilladt enhver fremmed magt at hjælpe det undertrykte folk, »som anmoder om dens hjælp«. De stater, der måtte anse fyrstens sag for retfærdig, har dog også ret til at hjælpe ham.⁷⁹ Ved udformningen af denne interventionsret har Vattel utvivlsomt haft Vilhelm III's intervention i den engelske »Glorious Revolution« af 1688 i tankerne. Vilhelm intervererede som bekendt først efter at have modtaget en udtrykkelig, skriftlig opfordring fra lederne af det engelske revolutionære parti.

Fra Vattel skal vi gå over til at se på Heffters folkeretslære. Sammen med sin ældre kollega Eduard Gans havde Heffter oprindelig planlagt at give en fremstilling af folkeretten, således at Gans skulle redegøre for krigen og Heffter for freden. Ved Gans' død besluttede Heffter at påtage sig udarbejdelsen af hele værket.

August Wilhelm Heffter opnåede med offentliggørelsen af »Das Europäische Völkerrecht der Gegenwart« hurtig international berømmelse. I 1888 var hans værk oversat til flere fremmedsprog og udkommet i otte oplag.⁸⁰

Heffters plads i folkerettens historie må ses i forbindelse med den tvedeling af folkeretten, der fandt sted i tiden efter Grotius. En rationalistisk, naturretlig folkeretsskole kom til at stå over for en positivistisk retning. Den rene naturretlige folkeretslære gik tilbage til Hobbes og Pufendorf, der fuldstændig forkastede traktater og eksisterende folkeretlig praksis som kilder til folkeretten. For denne skole blev fornuften den eneste anerkendte folkeretskilde.⁸¹ Den positivistiske folkeretsskole så derimod folkeretten som udtryk for en »vilje« og via Gentili, Zouche, Bynkers-

⁷⁸ Vattel, bog II, § 53. Jvf. Introduction § 22.

⁷⁹ Sst., bog III, § 56.

⁸⁰ Franz Dahl i *Salmonsens Konversationsleksikon* XI, s. 120.

⁸¹ Alfred Verdross: *Völkerrecht*, Wien 1964, s. 102 f.

hoek og J. J. Moser nåede den frem til et nyt metodisk grundsyn. »Folkeretsvidenskabens stof« skulle »udelukkende« søges »*a posteriori* i de diplomatiske *kilder*« og folkeretsvidenskabens eneste opgave var »af dem at udarbejde de regler, som staterne virkelig fulgte i praksis«. ⁸²

Inden for den positivistiske skole må man imidlertid igen skelne mellem to forskellige grupper. »Den ene indskrænker sig til en fremstilling af den positive folkeret uden at bestride naturrettens *etiske* gyldighed. Denne retning vil med andre ord kun reservere udtrykket 'ret' for den positive ret, men lader naturetten gælde *som moral*«. Striden mellem denne retning og den klassiske naturretlig folkeretslære, repræsenteret af Grotius, Rachel, Wolff, Vattel o.a., for hvem folkeretten var en syntese af naturet og positiv ret, bliver således af ren terminologisk karakter. Den anden retning, som Verdross kalder den radikale retspositivisme, forkaster imidlertid også naturetten som en del af moralen og nægter at anerkende nogen grænser for folkeretten. ⁸³

Heffter tager selv i sit forord til 1844-udgaven klart afstand fra både den rene rationalistiske, naturretlig folkeretslære, der helt vil benægte eksistensen af en folkeret, og den radikale positivisme, der kun vil bygge på vilkårlig praksis og traktater. »Det dybere grundlag for al folkeret« finder Heffter »i menneskets fornuftbestemte – d.v.s. den på tankens nødvendighed beroende – vilje, så snart den går op i en fællesbevidsthed, der ikke blot søger at gøre sig gældende i enkeltstater som lov og kræver, at loven skal være dens tjener, ja sætter sig selv i lovens sted, men også søger at gøre sig gældende blandt de nationer, der træder i forbindelse med, i samfundsmæssigt forhold til hinanden, såvidt betingelserne herfor er til stede. Hvor der er et samfund, der er der også en ret; staten selv er artens fornuftbestemte menneske (der Staat selbst ist der vernünftige Mensch der Gattung); træder flere isolerede nationer sammen, så kan de kun eksistere med hinanden på denne basis; uligheder i dannelses-

⁸² Verdross, *anf. værk*, s. 104.

⁸³ *Sst.*, s. 101 og 104.

graden, i graden af det herredømme, som fornuften er i stand til at opnå over sanserne (Sinnlichkeit), vil ganske vist hæmme den fuldstændige udvikling og fremkalde midlertidige modifikationer, men den endelige norm, som man bestandig må stræbe efter, forbliver det, som vi må erkende som indholdet af menneskenes frihed i forhold til hinanden, samt det, der er i overensstemmelse med vor natur og dens udvikling i staten«. Takket være den konstitutionelle udvikling har flere folk opnået indflydelse på staternes retsudvikling og det vil nu [i 1844] sjældent være muligt for regeringerne at sætte sig ud over, hvad folkene anser for ret eller uret. »Derved er der blevet givet folkeretten en fastere basis«. »Retsbevidstheden« kan nu finde mere alment udtryk, men den må altid være i overensstemmelse med »menneskets moralske natur«. Heffter understreger, at han i sit værk har haft til hensigt at opsøge »de rigtige kriterier for [gældende] praksis«. Hans mål har været »en virkelig ret med menneskelig og national karakter«, den »strenge sandhed uden sminke«. Derimod har han ikke haft til hensigt at beskæftige sig med »døgnpolitikens endnu svævende spørgsmål«. »Grundlaget for deres afgørelse vil man let finde«. ⁸⁴

For Heffter bliver folkeretten således et udtryk for retsbevidstheden, der igen afspejler det frie samspil mellem den fornuftbestemte vilje og det til enhver tid eksisterende politiske, sociale og kulturelle milieu (Bildungsgrade) i de stater, der står i forbindelse med hinanden. Retsbevidstheden bliver med andre ord for Heffter, der er stærkt påvirket af Hegels filosofi, en art Volksgeist, der skaber folkeretten, ja al ret.⁸⁵ Den bliver den norm, ud fra hvilken al politisk praksis må måles. Takket være den er det muligt at finde frem til den folkeretlige »strenge sandhed uden sminke«. ⁸⁶

Det er vigtigt i denne forbindelse at lægge mærke til, at Heffter opererer med en human-national statsret og en national-statslig

⁸⁴ Heffter, s. V ff.

⁸⁵ Heffter anerkender selv direkte Hegel som sin læremester, § 9, s. 24, jvf. §§ 2 og 3, s. 2-6.

⁸⁶ Heffter, s. VI.

folkeret. Derved bliver det også en art Volksgeist, ikke en Weltgeist, der skaber folkeretten, omend de forskellige nationale Volksgeister gensidig påvirker hinanden. Svarende til det fornuftbestemte menneske på det statslige område står den fornuftbestemte stat på det folkeretlige. Eller som Heffter udtrykker det: »staten selv er artens fornuftbestemte menneske«.

Fredens opretholdelse er en forudsætning for, at den fornuftbestemte vilje kan udfolde sig i fuld frihed. Imidlertid forsynder det enkelte menneske og nationerne sig imod denne frihed. Krig kan derfor blive nødvendig. »Til forsoning og oprejsning fra fornedrelsen (Versinken) tjener krigen . . . Ganske vist skaber også krigen åndelige bevægelser og hæder kræfter, som i fredstid sover og forsummer og forbliver uden frugt. Alligevel er den dog forberedelsen til freden, en beskyttelse mod uretten og mod forstyrrelsen af den fornuftige folkeviljes frihed«. Folkeretten kan derfor ikke ignorere krigen, ja først folkeretten kan give krigen et retsgrundlag.⁸⁷

I fuld overensstemmelse med Hegel betragter Heffter de suveræne Stater⁸⁸ som bærere af den menneskelige naturs moralske behov. Staternes fælles opgave er at sikre »den fornuftige udfoldelse af mennesket i dets frihed«. ⁸⁹ Denne opfattelse af staternes opgave bliver grundlaget for Heffters skelnen mellem en »retfærdig« og en »uretfærdig« krig (bellum justum og bellum injustum). Kun når der foreligger visse nærmere definerede »retfærdige grunde« (justæ causæ) er en krig folkeretligt tilladelig. Blandt disse grunde er et »uretfærdigt« angreb fra en anden magt eller forberedelser til et »uretfærdigt« angreb. I sidste tilfælde behøver den truede stat ikke at afvente iværksættelsen af angrebet, blot skal der være tale om en »virkelig krigsfare«. Med andre ord: defensive og præventive krige er »retfærdige« krige. Også angrebskrige kan dog være »retfærdige«, forudsat at de har

⁸⁷ Heffter, s. 6.

⁸⁸ Suveræne stater er ifølge Heffter stater, der er fuldstændig frie og uafhængige af andre stater og ikke underkastede nogen fælles højere magt. Sst., bog II, § 14, s. 204.

⁸⁹ Sst., bog I, § 16, s. 33.

til formål at gennemtvinge et retligt begrundet krav, f. eks. at skaffe en tidligere krænket part sin ret igen (eksekutionskrige). I alle tilfælde opfatter Heffter en »retfærdig« krig som en reaktion på en tilføjet eller påtænkt uret.⁹⁰

Blandt krigsførende stater skelner Heffter mellem hoved- og hjælpemagter (parties principales og parties auxiliaires). Blandt hjælpemagterne regner han sådanne stater, der traktatmæssig er bundet til at yde den ene eller den anden i en krig værende magt hjælp. En sådan krigshjælp kan være almen og ubegrænset, i hvilket tilfælde hjælpemagten er forpligtet til at kaste sig ud i krigen med alle de til dens rådighed stående midler. Krigshjælpen kan imidlertid også være begrænset (partikulær), d.v.s. at hjælpemagten kun er forpligtet til at yde en kvalitativt og kvantitativt nærmere begrænset hjælp, f. eks. et bestemt hjælpekorps, en vis subsidieydelse, indrømmelse af våbendepoter, havne etc. Generelt er krigshjælp for Heffter »indrømmelse af bestemte fordele, hvorved en krigsførende magts angrebs- eller forsvarssystem over for de andre styrkes, [vel at mærke] med ubegrænset pligt hertil, indtil et vist fjendtligt endemål er nået.«⁹¹ Dette er det afgørende punkt. Kun derved træder man ud af den strenge neutralitet.⁹² Alliancetraktater, hvori krigshjælpen er nærmere angivet (begrænset), kan være af defensiv eller aggressiv karakter. Uanset eksistensen af alliancetraktater eller ej er det dog forbeholdt enhver magt at afgøre, om en krig er »retfærdig« eller »uretfærdig«. Kun et fuldstændigt sammenfald af lige og vedvarende interesser kan derfor yde forbundne stater nogen sikkerhed.⁹³

I overensstemmelse med sin statsopfattelse lægger Heffter overordentlig stor vægt på neutraliteten. »Intet er så vigtigt for

⁹⁰ Heffter, bog II, § 106, s. 192 f., og § 113, s. 203 f. Heffters opfattelse af *bellum justum* er i fuld overensstemmelse med de førende klassiske naturretlige folkeretsteoretikere. Jvf. Verdross, anf. værk, s. 435 f., samt Heffter, bog II, s. 204, note 2, hvor han henviser til Vattel, bog III, § 183.

⁹¹ Heffter, bog II, § 115, s. 205.

⁹² Jvf. nedenfor om Heffters neutralitetsbegreb.

⁹³ Heffter, bog II, § 115, s. 206 og § 116, s. 207 f.

opretholdelsen af et frit moralsk statssamfund som neutralitetsspørgsmålet (das Verhältnis der Neutralität)«. »Neutral (medius in bello) i videre betydning er«, siger han, »enhver stat, der ikke deltager i en krig som hovedmagt«. Neutralitet forudsætter: »opretholdelse af fredens ret med upartiskhed og uden fjendtlighed over for de krigsførende«. Der findes imidlertid både »en fuldkommen og streng neutralitet« og »en ufuldstændig neutralitet«.

Den ufuldstændige neutralitet er forenelig med hjælpeydelse til gunst for en af de krigsførende magter.⁹⁴ En stat kan som hjælpemagt (partie auxiliaire) således på én gang være krigsdeltager og neutral. Dette forudsætter dog, at hjælpemagten har indgået traktaten om partikulær krigshjælp eller begrænset defensiv hjælp, før krigen udbrød og uden henblik på denne, endvidere at hjælpemagten ikke gør sig skyldig i egentlige angrebshandlinger, og at modstanderen reelt anerkender hjælpemagten som neutral, samt endelig at grænserne for neutraliteten i øvrigt ikke bliver overtrådt.

Som neutral (ufuldstændig) betragter Heffter også den stat, der enten i overensstemmelse med tidligere traktater eller med modstanderens udtrykkelige billigelse kun begunstiger den ene af de krigsførende parter. Som neutral er også den stat at anse, der bona fide har søgt at yde alle krigsførende lige begunstigelser, men som efter nogen tids forløb er blevet tvunget af omstændighederne til at opgive sin upartiskhed.⁹⁵

Til sidst skal vi, som tilfældet var med Vattel, undersøge Heffters opfattelse af interventionsretten.

Generelt set afviser Heffter, at nogen stat har ret til at intervenere i en anden stats indre anliggender. Ingen stat har ret til at påtvinge en anden stat en bestemt forfatning eller hindre den i at ændre sin forfatning.⁹⁶ Fra denne hovedregel om ikke-intervention gør Heffter dog en række betydningsfulde undtagelser.

Interventionen kan, understreger han, kun ske på et rets-

⁹⁴ Heffter, bog II, § 144, s. 252.

⁹⁵ Sst., bog II, § 144, s. 252-53.

⁹⁶ Sst., bog I, § 44, s. 90.

grundlag. De folkeretligt tilladte interventionsarter inddeles formelt i to grupper, dels efter objekt dels efter form.

Den første gruppe, hvor kriteriet er objektet eller genstanden for interventionen, inddeles igen i to undergrupper. Første undergruppe omhandler intervention i forfatningssager, anden intervention i regeringsanliggender.

Ser vi på den form, interventionen tager, skelner Heffter mellem »*egentlig intervention*», hvor den fremmede magt stræber efter at gennemføre sine beslutninger som hovedmagt, i yderste tilfælde endog ved magtanvendelse«, og »simpel *kooperation* med en magt eller et parti i den fremmede stat selv«. Den sidstnævnte form for intervention er, bemærker Heffter, hvad angår folkeretlig praksis, af nyere dato (efter 1834); den betegnes nærmere som en »accessorisk hjælpelydelse«. En tredje interventionsform er den, hvor der gribes til »*forebyggelsesmidler* til afvendelse af truende farer«. Endelig nævnes som en fjerde form den »venskabelige *intercession* med henblik på egne eller fremmede interesser«.

Af de her nævnte fire interventionsformer har den første særlig interesse. »Egentlig intervention« i en fremmed stats forfatnings- eller regeringsanliggender, hvor den intervenerende magt optræder som hovedmagt, kan finde sted i følgende tilfælde: 1. Når den fremmede stat selv har tilladt det, eller den intervenerende magt har en betinget traktatmæssig ret hertil, enten »i kraft af en overdraget garanti for en bestemt forfatning eller i kraft af visse bestemte rettigheder«. Denne ret indtræder så snart »en af deltagerne påkalder denne garanti«. 2. Når forfatningsændringer eller regeringsforanstaltninger i en stat truer »en anden stats velerhvervede ret«, f. eks. en successionsret. 3. »Herudover har stater, der anerkender en fællesret over sig, og der som mål har gensidige humane relationer, ret til . . . , når der kan opnås enighed (mit *gemeinsamer Zustimmung*)«, at intervenere med magt, hvis der »i et land eller mellem forskellige magter« raser »en meningsløs krig (*zielloser Kriegszustand*)« for derved at give krigen et mål, genoprette de ødelagte bånd mellem nationerne og »befri sig for en konstant trussel (*Beunruhigung*)«. Det er, siger Heffter, »naturligvis« også tilladt at søge at hindre

en sådan meningsløs krig. 4. Endelig eksisterer der en »interventionsret mod en anden stats ubeføjede intervention i en tredje stats anliggender, forsåvidt nemlig denne intervention begrundes med et også for de øvrige eller bestemte stater retsødelæggende princip«. Bortset fra disse tilfælde er egentlig intervention ikke tilladt.⁹⁷

I Heffters redegørelse for de andre former for indblanding er det af interesse at lægge mærke til, at han kun vil tillade politimæssige foranstaltninger i tilfælde af en fremmed stats opmuntning til oprør i en anden stat. Hvori disse politimæssige foranstaltninger skulle bestå, ses ikke. Derimod har en stat ret til at gribe til »gengældelsesmidler (Retorsionsmitteln)«, hvis der er tale om en »virkelig ødelæggelse af [dens] interesser.«⁹⁸ Endelig er »kooperation« med magtmidler tilladt i tilfælde af virkelig borgerkrig i en stat, hvis en af de krigsførende parter anmoder om hjælp. En sådan »accessorisk hjælpeydelse« forudsætter dog altid en anmodning om hjælp fra en af de krigsførende parter; den kan ikke påtvinges dem.⁹⁹

Lige så tydeligt det er, at Vattels interventionslære må ses på angelsaksisk baggrund, lige så iøjnefaldende er det, at Heffters forfægtelse af den her behandlede langt rummeligere interventionsret må ses i forbindelse med Den Hellige Alliances, specielt Ruslands interventionspolitik i tiden efter Wienerkongressen.

Sammenligner vi nu på de ovenfor fremdragne punkter Vattels og Heffters folkeretslære, vil både ligheder og forskelle træde tydeligt frem.

Som vi i forbigående har berørt, hviler Vattels folkeretslære på tanken om nationernes (staternes) frihed, der igen er udledt af tanken om det enkelte menneskes frihed. Denne grundtanke er specielt karakteristisk for Vattel og adskiller ham fra alle tidligere folkeretsteoretikere.¹⁰⁰ Trods den hegelske filosofiske

⁹⁷ Heffter, bog I, § 45, s. 91 ff.

⁹⁸ Sst., bog I, § 45, s. 93.

⁹⁹ Sst., bog I, § 46, s. 94 f.

¹⁰⁰ The Classics of International Law, indledning, s. IX ff. Jvf. ovenfor s. 567.

ikklædning vil man let se, at Heffters folkeretslære principielt hviler på samme grundtanke. Begge opererer med en human-national statsret og en national-statslig folkeret.

Ser vi på Heffters opfattelse af krigen, genfinder vi hos ham den klassisk folkeretlige skelnen mellem *bellum justum* og *bellum injustum*, som også Vattel arbejder med. Sammenholder vi dette med Heffters specielle fremhævelse af menneskets fornuftbestemte vilje, et begreb, der er karakteristisk for den positivistiske folkeretsskole, vil vi allerede på dette grundlag kunne tilslutte os Verdross' placering af Heffter »blandt de moderate positivister, der anerkender naturrettens etiske gyldighed«. ¹⁰¹

Foretager vi en mere detaljeret sammenligning mellem Vattels og Heffters opfattelse af en »retfærdig« og »uretfærdig« krig, konstaterer vi et fuldstændigt sammenfald i synspunkter. Heffter henviser da også selv direkte til Vattels værk.

Vattels og Heffters syn på defensive alliancetraktater er med én vigtig undtagelse også sammenfaldende. Begge skelner mellem hoved- og hjælpemagter (*parties principales* og *parties auxiliaires*), og hos begge kan en hjælpemagt på én gang være krigsførende og neutral. Heffter understreger imidlertid, at hvis to stater har indgået en alliance med hinanden som hovedmagter, er de, dersom intet andet er bestemt i traktaten, bundet til at yde almen krigshjælp, hvilket indebærer, at de ikke ved en separatfred kan træde ud af krigen. De har begge en »ubegrænset pligt« til at yde den stipulerede hjælp, »indtil et vist fjendtligt endemål er nået«. Modsætningsvis fremhæver Heffter, at hvis den indgåede traktatmæssige hjælpeydelse ikke er af denne karakter, er vedkommende stat ikke udtrådt af »den strenge neutralitet«. Vattel har ingen tilsvarende betragtning over den fuldkomne neutralitet.

Denne difference i Vattels og Heffters syn på defensive alliancetraktater medfører et væsentligt forskelligt syn på neutraliteten. Begge skelner ganske vist mellem fuldkommen og ufuldstændig neutralitet, men deres definitioner af disse to begreber er meget forskellige. Hvor Vattel definerer neutrale stater, d.v.s. stater, der opretholder en fuldkommen neutralitet,

¹⁰¹ Verdross, s. 101 og 104.

som »de, der ikke tager del i krigen, og som bliver ved med at være venner med begge parter, og som ikke favoriserer den ene part til skade for den anden«, og understreger, at upartiskheden indebærer »ikke at yde hjælp« og ikke »at yde lige hjælp«, kræver Heffter blot »opretholdelse af fredens ret med upartiskhed og uden fjendtlighed over for de krigsførende«. At udtrykket »uden fjendtlighed over for de krigsførende« skal opfattes som dækkende over en betydeligt rummeligere opfattelse af begrebet fuldkommen neutralitet, er allerede fremgået af, hvad vi ovenfor under afsnittet om defensive alliancetraktater har sagt om Heffters syn på hoved- og hjælpemagters forpligtelser.

Denne forskel kommer endnu tydeligere frem, når vi betragter Vattels og Heffters syn på den ufuldstændige neutralitet.

Begge kræver, at en hjælpemagt, der har indgået en defensiv alliancetraktat om partikulær krigshjælp, for at kunne betragtes som neutral skal have indgået den før krigens udbrud og uden henblik på den; men i tilslutning til Moser¹⁰² og i direkte modstrid med Vattel vil Heffter også regne den stat for neutral, der i overensstemmelse med en tidligere traktat eller med modstanderens udtrykkelige billigelse eller tvunget af omstændighederne kun begunstiger den ene af de krigsførende parter.

Sammenligner vi til slut Vattels og Heffters syn på interventionsretten med specielt henblik på retten til at intervenere i en fremmed stats forfatningsanliggender, ser vi også her en strengere og en mere rummelig begrebsopfattelse stå over for hinanden. Begge accepterer ikke-intervention som en hovedregel. Heffter henviser selv i denne forbindelse bl. a. til Vattel.¹⁰³

Det er først, når vi går over til undtagelserne fra denne hovedregel, at forskellen mellem de to folkeretsforfattere træder tydeligt frem. Vattel vil, bortset fra når der – som under punkt 1 – er tale om selvforsvar, kun tillade intervention i et fremmed lands forfatningsanliggender i ét tilfælde, nemlig når den intervenerende magt er blevet opfordret hertil i forbindelse med en borgerkrig i vedkommende fremmede land. Svarende til dette

¹⁰² Jvf. Heffter, bog II, § 145, s. 253, note 2.

¹⁰³ Heffter, bog I, § 44, s. 90, note 31.

punkt hos Vattel står Heffters punkt om »kooperation« med magtmidler, også benævnt »accessorisk hjælpeydelse«, i tilfælde af borgerkrig i en stat, hvor en af de krigsførende parter anmoder om hjælp. Heffter henviser direkte til den ovenfor omtalte paragraf hos Vattel. Endvidere må punkt 4 af Heffters såkaldte »egentlige intervention« vel siges at være beslægtet med den form for intervention, som Vattel berører under sit første punkt. De øvrige af Heffter opregnede punkter er lige så mange yderligere undtagelser fra hovedreglen om ikke-intervention.

Speciel interesse for os har de to første punkter af Heffters »egentlige intervention«. Det vil let ses, at den folkeretlige grundret, som Heffter her plæderer ud fra, er den traktatmæssigt »velerhvervede ret«. Det er vigtigt her at lægge mærke til, at han i punkt 1 vil tillade enhver af de kontraherende parter, altså også garantmagten, at intervenere, hvis der er tale om en ændring af den i traktaten garanterede forfatning.

Vi kan således konkludere, at der på en række væsentlige områder er overensstemmelse eller betydelig lighed imellem Vattels og Heffters folkeretslære. Begge opererer med en human-national statsret og en national-statslig folkeret, der har sin oprindelse hos Vattel. Begge skelner som de klassiske folkerets-teoretikere mellem *bellum justum* og *bellum injustum*. De adskiller sig på dette punkt tydeligt fra de radikale positivistiske folkeretsteoretikere. Begge skelner endvidere mellem fuldkommen og ufuldstændig neutralitet. Denne skelnen er karakteristisk for den ældre folkeret. Den afløses efter midten af det 19. århundrede, d.v.s. samtidig med at den positivistiske folkeretsskole for alvor vinder frem, gradvis af den opfattelse, at der folkeretligt ikke gives nogen anden form for neutralitet end den fuldkomne. I slutningen af 1880'erne synes en skelnen at være blevet betragtet som definitivt forældet.¹⁰⁴ Endelig accepterer både Vattel og Heffter ikke-intervention som den folkeretlige hovedregel.

Forskellen mellem Vattels og Heffters folkeretlige begreber er imidlertid lige så betydningsfuld som lighederne. Trods Heff-

¹⁰⁴ R. Kleen: *Neutralitetens Lagar*, bd. I, Stockholm 1889, bog I, § 21, s. 142.

ters anerkendelse af »natturretens etiske gyldighed« tilhører han som påvist en særlig hegelsk, moderat positivistisk folkerets-skole. Både hvad angår neutralitetsretten og interventionsretten opererer han endvidere med langt rummeligere begreber end Vattel.

Efter den ovenfor gennemførte sammenligning skal vi slut-telig sammenholde Vedels folkeretsopfattelse med Vattels og Heffters lære. Vi betragter først de punkter, hvor der er over-ensstemmelse eller betydelig lighed imellem Vattels og Heffters folkeretssyn.

Vi genfinder hos Vedel grundtanken om folkenes og det enkelte menneskes frihed.¹⁰⁵ For både Vattel og Heffter er denne tanke grundlaget for deres skelnen mellem *bellum justum* og *bellum injustum*. Eller sagt med andre ord: den naturretlige opfat-telse af folkenes og det enkelte menneskes frihed er det etiske vurderingsgrundlag for deres skelnen mellem en »retfærdig« og en »uretfærdig« krig. Begge fordømmer den offensive krig; kun når en stats (nations) »ret« bliver angrebet eller truet af angreb, er det folkeretligt tilladeligt for denne stat at bruge magt. Begge understreger endvidere, at krigen skal være absolut nød-vendig. Der skal være tale om »virkelig krigsfare«. For både Vattel og Heffter bliver i videste forstand kun defensive og præventive krige »retfærdige« krige.

Samme tanke finder vi hos Vedel. Også han fordømmer den offensive krig, kun den defensive eller præventive krig er for ham en »moralsk« krig, Vedels synonym for en »retfærdig« krig. Som Vattel og Heffter kræver han af en »moralsk« krig, at der skal være tale om et angreb eller en trussel om angreb på en stats »ret«.¹⁰⁶

Videre finder vi i Vedels bedømmelse af defensive subsidie-alliancetraktater den samme skelnen mellem hjælpemagter (*parties auxiliaires*) og hovedmagter (*parties principales*), som vi har set gennemført hos både Vattel og Heffter;¹⁰⁷ Vedel skelner som

¹⁰⁵ Jvf. ovenfor, s. 567 og 575.

¹⁰⁶ Jvf. ovenfor, s. 549 ff.

¹⁰⁷ Jvf. ovenfor, s. 550.

de mellem fuldkommen og ufuldstændig neutralitet; og endelig er der fuld overensstemmelse mellem Vedel og de to folkerets-teoretikere i deres syn på den partielle krigshjælp som – på visse nærmere betingelser – fuldt forenelig med den ufuldstændige neutralitet. På alle disse punkter ser vi således en slående lighed i opfattelse hos både Vattel, Heffter og Vedel.

Vi har ovenfor påpeget, at Vattel var den første folkerets-teoretiker, der formulerede en folkeretlig neutralitetsteori. Vi har endvidere på en række punkter demonstreret Heffters store afhængighed af Vattel, og sluttelig er det påvist, at disse fælles lighedspunkter mellem Vattel og Heffter går igen hos Vedel. Føjer vi hertil Vedels egen henvisning til Vattel og Heffter, kan vi foreløbig konkludere, at der er en betydelig sandsynlighed for, at Vedel i sit folkeretssyn enten er påvirket direkte af Vattel, direkte af dem begge, eller direkte af Heffter og indirekte af Vattel.

I håb om at kunne udelukke én eller to af disse tre muligheder og gøre beviset absolut gældende vil vi fra at sammenligne Vedels folkeretsbegreber med de punkter, der er fælles for Vattel og Heffter, gå over til at sammenholde Vedels begreber med Vattels og Heffters på et af de områder, hvor de to sidste divergerer kraftigst.

Vi har tidligere påvist de betydelige divergenser mellem Vattels og Heffters syn på interventionsretten. Disse divergenser overskygger helt deres principielle enighed om, at ikke-interventionsretten er den folkeretlige hovedregel. Undersøger vi nu nærmere Vedels syn på specielt en stats ret til at intervenere i en anden stats forfatningsanliggender,¹⁰⁸ ser vi, at han i tre tilfælde vil hævde det folkeretligt tilladelige i væbnet intervention i Sveriges forfatningsanliggender. For det første hævder han, at Rusland som garantmagt for den svenske forfatning af 1720 ifølge freden i Nystad havde »erhvervet en udtrykkelig Ret« til væbnet intervention, hvis forfatningen søgtes ændret. »Efter Folkeretten«, skriver Vedel, »i alt Fald saaledes som den paa den tid opfattede Sagen, kunde der ikke være nogen Betænkelighed ved væbnet Intervention til Fordel for den bestaaende Forfat-

¹⁰⁸ Jvf. ovenfor, s. 551 f.

ning«. Sammenligner vi, idet vi i første omgang ser bort fra den indskudte sætning, Vedels opfattelse på dette punkt med Vattels og Heffters fremstillinger, vil det klart fremgå, at Vedel ikke kan støtte sig på Vattel.¹⁰⁹ Lige så klart vil det fremgå, at Vedels opfattelse af Ruslands interventionsret som garantmagt på det nøjeste svarer til punkt 1 af hvad Heffter kalder den »egentlige intervention«. ¹¹⁰ Af sammenhængen fremgår det da også, at når Vedel taler om »Folkeretten«, mener han en også på hans egen tid gældende folkeret. Tilsyneladende ligger der i den indskudte sætning, »i alt Fald saaledes som den paa den Tid opfattede Sagen«, et forbehold fra Vedels side – men det er vist også kun tilsyneladende. Opfattes den indskudte sætning nemlig som et forbehold, må ordet »den« læses som den folkeretlige teori på Bernstorffs egen tid. To folkeretsteoretikere kunne da komme på tale, nemlig Wolff og Vattel; men netop disse to forfattere havde brudt med den tidligere gældende opfattelse og gjort sig til talsmænd for ikke-interventionsprincippet.¹¹¹ Vedel henviser da heller ikke på dette punkt til nogen af Bernstorffs samtidige folkeretsteoretikere. Snarere skal ordet »den« i den indskudte sætning læses som den folkeretlige (russiske) praksis på Bernstorffs tid og sættes i forbindelse med den umiddelbart efterfølgende sætning, »Rusland gjorde nemlig gjældende, at det . . . havde erhvervet sig en udtrykkelig Ret«. Denne tolkning støttes da også af Vedels notehenvvisninger i forbindelse med omtalen af denne magts opfattelse af sagen.

Et spørgsmål for sig er endelig Vedels opfattelse af Danmarks ret til intervention i Sveriges forfatningsanliggender. En sådan ret også for Danmark udleder Vedel af Danmarks allianceforbindelse med den russiske garantmagt. Hos Heffter har imidlertid kun stater, der optræder som hovedmagter, en sådan interventionsret.¹¹² Danmark har altså ikke som hjælpemagt for Rusland

¹⁰⁹ Jvf. ovenfor, s. 567 f. og 573 ff. samt 577 ff.

¹¹⁰ Jvf. ovenfor, s. 551 f.

¹¹¹ The Classics of International Law I, indledning, s. XLVII; jvf. dog om Vattels undtagelser herfra ovenfor, s. 567 f.

¹¹² Jvf. ovenfor, s. 574.

ifølge Heffter nogen ret til at intervenere, hvis den svenske forfatning af 1720 ændres på trods af Ruslands påkaldelse af en ved freden i Nystad ydet russisk garanti.

Fastholder vi derfor, at Vedel støtter sig på Heffters punkt 1 af »egentlig intervention«, må vi også konstatere, at han fejlagtigt har udstrakt den her af Heffter opstillede interventionsret for en hovedmagt til også at gælde en hjælpemagt. Er nu en sådan fejlfortolkning fra Vedels side sandsynlig? Han var dog tidligere juridisk professor! Svaret må uden forbehold blive et ja.

Vi er i den heldige situation, at vi, hvad angår det andet tilfælde, hvor Vedel vil tillade væbnet intervention i et lands forfatningsanliggender, har endnu et eksempel på en fejlfortolkning, men i modsætning til det lige behandlede eksempel henviser Vedel her direkte til en bestemt paragraf hos en navngiven folkeretsteoretiker, nemlig Vattel. Vedel hævder her, at Vattel »indrømmede . . . en Nabostat ubetinget Ret til at understøtte et af to stridende Forfatningspartier« i en stat. Som tidligere nævnt har allerede Edvard Holm klart påvist det fejlagtige i en sådan fortolkning,¹¹³ og vi må helt tilslutte os Holms korrektion. Som påvist er der på dette punkt fuld overensstemmelse mellem Vattel og Heffter.

Som tredje og sidste tilfælde, hvor intervention er folkeretligt tilladelig, nævner Vedel, at man i folkeretten »altid [har] erkjendt, at en Stat er berettiget til at intervenere, naar den udsættes for en øiensynlig Fare ved den nye Forfatning«. Vedel kan her tænke på den folkeretlige generelle ret til selvforsvar, som både Vattel og Heffter anerkender,¹¹⁴ men det er i så tilfælde forbavsende, at han kæder en sådan ret sammen med en forfatningsændring i den aggressive stat. Hverken Vattel eller Heffter har nogen specifik bestemmelse, der omhandler retten til selvforsvar specielt i tilfælde af, at en stat ved en forfatningsændring skulle blive i stand til at slå ind på en aggressiv politik. En sådan bestemmelse ville da også være ganske unødvendig. Derimod giver Heffter under punkt 2 af »egentlig intervention« en stat ret

¹¹³ Jvf. ovenfor, s. 552, note 44.

¹¹⁴ Jvf. ovenfor, s. 579.

til intervention, »når ved forfatningsændringer eller regeringsforanstaltninger i en [anden] stat . . . [denne første] stats vel-erhvervede ret bliver krænket«. Som eksempler herpå nævnes »successionsret« eller »lensherlige (lehnsherrliche) krav«. Ser man nu bort fra de eksempler, der viser, hvorledes Heffter har ønsket paragraffen opfattet, kan det ikke udelukkes, at Vedel ved en fejlfortolkning kan have taget denne paragraf til indtægt for sin besynderlige interventionsregel. Ja, på anden måde synes det ikke muligt at give en blot nogenlunde tilfredsstillende forklaring på dens tilblivelse.

Sammenfatter vi til slut resultatet af vor sammenligning mellem Vedels, Vattels og Heffters syn på interventionsretten, kan vi fastslå, at Vedel på ét punkt udtrykkeligt henviser til Vattel, som han imidlertid fejlfortolker. Han pointerer med henblik på dette punkt, til forskel fra de to øvrige tilfælde, hvor han vil hævde det folkeretligt forsvarlige i intervention i en stats forfatningsanliggender, at der er tale om en folkeretlig opfattelse hos en folkeretsteoretiker, der er samtidig med Bernstorff. Dette tyder på, at han i de to øvrige tilfælde ikke – i hvert fald ikke udelukkende – støtter sig på Vattel eller andre med Bernstorff samtidige folkeretsteoretikere. Hvad angår det første punkt, er det trods fejlfortolkningen uomtvisteligt, at hans forlæg er Heffter. Hvad angår det tredje og sidste punkt er det sandsynligt, at han er påvirket af Heffter.

Ser vi endelig på tendensen i Vedels fejlfortolkninger, går den i retning af en udvidelse af interventionsretten. Dette peger også i retning af Heffter. Yderligere svarer denne tendens til den almindelige apologetiske, bernstorffvenlige tendens i hele værket.

Vi må da som resultat af vor folkeretlige sammenligning konkludere, at de indre kriterier peger på, at Vedel er direkte påvirket af Heffter i sit folkeretssyn. Samtidig må vi dog konstatere, at Vedel har konsulteret Vattel. Bevisligt i ét tilfælde for at demonstrere det folkeretsteoretiske syn på interventionsret i Bernstorffs samtid. I intet tilfælde har vi imidlertid kunnet konstatere, at Vedel har støttet sig til Vattel, hvor dennes syn divergerer med Heffters. Derimod kan vi med sikkerhed sige, at Vedel

i ét, muligvis i to, støtter sig til Heffter, hvor denne kraftigt afviger fra Vattel.

De indre kriteriers vidnesbyrd støttes af de ydres. Vi ved, at Vedel allerede i sin studietid i København gennem professor Fr. Chr. Bornemanns forelæsninger¹¹⁵ var blevet fortrolig med Heffters anskuelser. Bornemanns forelæsninger over folkeretten byggede specielt på Heffter og Wheaton.¹¹⁶ Selv havde Bornemann i sin ungdom studeret hos Heffters ældre kollega og meningsfælle Gans. Under sit studieophold i Berlin 1847/48, ved vi endvidere, at Vedel benyttede lejligheden til at følge professor Heffters forelæsninger ved Friedrich Wilhelm universitetet.¹¹⁷

På grundlag af alle disse vidnesbyrd kan vi med næsten fuld sikkerhed konkludere, at Vedel har været direkte påvirket af den heffterske folkeretslære, og at denne ligger til grund for hans hovedtese om J. H. E. Bernstorff som principiel forkæmper for en freds- og neutralitetspolitik.

Det var således med udgangspunkt i en folkeretsopfattelse fra 1844, at Vedel i sit indledende kapitel opstillede den tese om det ideale bernstorffske »System«, der så afgørende skulle påvirke de kommende generationer af historikeres syn på J. H. E. Bernstorffs person og udenrigspolitik. Det billede, der her var givet af Bernstorffs ideale politik, blev kun på enkelte punkter modificeret i de efterfølgende kapitler, hvor Vedel søgte

¹¹⁵ V. Sjøqvist: Peter Vedel I, s. 22. I Vedels arkiv i Rigsarkivet findes en pakke betegnet: »Ekscerpter vedrørende Retshistorie, Kirkeret, Kirkehistorie og Notitsbog 1-2«. I »Notitsbog« nr. 2 fra 1846 har Vedel på fjerde sidste side givet en litteraturliste, der bl. a. omfatter folkeret. Ud for ordet »Folkeretlig« står: »Systemer, Martens, Whcaton, W. O. Manning, Heffter, Kent« med de her angivne understregninger.

¹¹⁶ A. H. F. C. Goos i C. F. Bricka: Dansk Biografisk Lexikon II, 1888, s. 532.

¹¹⁷ V. Sjøqvist: Peter Vedel I, s. 31. Sjøqvist taler om, at Vedel fulgte undervisningen hos »professor Homeyer, Heffler og Gans.« »Heffler« må være en trykfejl for Heffter. Eduard Gans kan Vedel ikke have fulgt, da denne allerede var afgået ved døden i 1839 og da også i forordet til første udgave af Heffters værk omtales som afdød.

at sammenholde Bernstorffs principper med hans politiske praksis.¹¹⁸

I sin redegørelse for den bernstorffske politik før og efter afslutningen af den dansk-franske alliancetraktat af 4. maj 1758¹¹⁹ er Vedel så nær, som han bortset fra det afsluttende kapitel nogetsteds kommer, ved at kritisere Bernstorff for at udsætte Danmark-Norges neutralitet for fare. Med henblik på Bernstorffs forsøg på at formå Frankrig og Østrig til at støtte en temmelig fantastisk mageskifteplan, ifølge hvilken det preussiske Østfrisland, der i sommeren 1757 var blevet besat af franske tropper, ved fredsaflutningen skulle overdrages den russiske storfyrste mod, at denne gik ind på at mageskifte den gottorpske del af Holsten for Oldenburg og Delmenhorst – dog således at Danmark eventuelt enten beholdt en mindre del af de to tyske grevskaber eller slap for at opgive bispedømmet Lübeck – skriver Vedel: »Han [Bernstorff] maatte være meget sikker paa sig selv for at turde inklade sig paa en saadan Forhandling med de to Stormagter, uden at frygte for efterhaanden at blive trængt længere frem end han oprindelig vilde«. I afdæmpet form, og uden at Østfrisland blev nævnt, indgik denne plan i den dansk-franske traktat af 4. maj 1758. Vedel anser dog ikke denne for stridende mod Danmark-Norges neutralitet. »Neutraliteten var ikke i nogen Maade compromiteret«, kommenterer han. Efter underskrivelsen af traktaten faldt det imidlertid Bernstorff »svært«, fremhæver Vedel, »lige overfor de Allierede at hævde Neutraliteten og ikke lade sig føre videre henimod en aktiv Deeltagelse i Krigen«. Da Mecklenburg i begyndelsen af 1758 besattes af preussiske tropper, lagde den franske og østrigske regering stærkt pres på den danske regering for at formå den til som tidligere at optræde som protektor for Mecklenburg. Formålet var på denne indirekte måde at få Danmark inddraget i krigen. Det danske gehejmekonseil anbefalede Frederik V at afkræve Frankrig og Østrig en direkte og indtrængende skriftlig anmodning om intervention

¹¹⁸ Jvf. P. Vedel: Bernstorffs Ministerium, s. 368.

¹¹⁹ Sst., s. 97–107.

til fordel for Mecklenburg samt et løfte om »med al Iver at understøtte Danmark i den holsteenske Sag«. Da den militære situation imidlertid i mellemtiden havde ændret sig, bortfaldt spørgsmålet om dansk indgriben helt. »Således«, skriver Vedel, »var altsaa efterhaanden den Fare fjernet, at Traktaten af 4. maj skulde skade Danmarks Neutralitet . . .«.

Væsentligst er Vedels kritik dog, når han i det afsluttende kapitel konkluderer, at »Bernstorffs Politik var altfor stort anlagt og trængte til et bredere materielt Grundlag end Danmark-Norges Magt kunde afgive. Selv om man erindrer, at Danmark-Norge dengang baade absolut og relativt var en langt betydeligere Magt end vi nu tænker os den, . . . er der dog noget æventyrligt i den Tanke, at Danmark-Norge skulde blive en maritim Magt af første Rang, der jævnbyrdig med Rusland skulde blive afgørende idetmindste her i Norden. Det var en Miskjendelse af det danske Monarchies svage Resserourcer, af dets store indre Brøst i alle Retninger og af Folkecharacteren,¹²⁰ der vanskelig vilde kunne bære de Offre, som en stor politisk Rolle paalægger«. ¹²¹ Denne kritik kan synes vægtig nok, ja i realiteten helt sønderlemmende, men således er den utvivlsomt ikke tænkt opfattet af Vedel selv. Den giver vel udtryk for »Mangler ved Anlægget af Bernstorffs Udenrigspolitik«, men den er ikke ment som nogen kritik af Bernstorffs udenrigspolitiske ledelse som sådan. Man må, skriver Vedel, »ubetinget anerkjende den overordentlige Dygtighed, med hvilken han gennemførte den [udenrigspolitikken] . . . Aldrig har Danmark indtaget en saa betydelig Stilling i det europæiske Diplomati som i de Aar, han var Udenrigsminister. Han fulgte Alt, hvad der foregik i hele Europa, dømte sikkert og klart om enhver politisk Begivenhed«, og »hans Arbeidsevne var næsten ubegribelig«. ¹²² Vedel ender sit værk med at tilslutte sig Johannes Ewalds lovprisning af J. H. E. Bernstorff med følgende karakteristiske fremhævelser:

¹²⁰ Ifølge hegelsk-hefftersk tankegang skulle udenrigspolitikken for at være i overensstemmelse med folkeretten netop være udtryk for folkecharacteren, jvf. ovenfor, s. 570.

¹²¹ P. Vedel: Bernstorffs Ministerium, s. 370.

¹²² Sst., s. 370 f.

»Først, ypperst, visest og oprigtigst i at raade
Til Landets Gavn og Lyst,
Og stor i Guds og i Monarkens Naade
Og i de Danskes Bryst«. ¹²³

Femten år efter, at Vedel havde offentliggjort »Den ældre Grev Bernstorffs Ministerium«, kunne Edvard Holm udsende første del af bind III og fem år herefter første del af bind IV af sit monumentale værk om »Danmark-Norges Historie« fra 1720 til 1814. Næsten samtidig med første del af bind III udkom femte bind af »Danmarks Riges Historie« (1699–1814). I disse værker behandler Holm i forbindelse med Danmark-Norges indre historie også den dansk-norske udenrigspolitik under J. H. E. Bernstorff. Som tidligere nævnt¹²⁴ udtaler Holm sig i »Danmark-Norges Historie« meget anerkendende og rosende om Vedels værk og fremhæver den gavn, han selv havde haft af hans arbejde. Samtidig betoner han imidlertid, at hans opfattelse af J. H. E. Bernstorff og hans udenrigspolitik på flere punkter ikke falder sammen med Vedels. Vi skal i det efterfølgende forsøge at efterspore, hvor stor Holms uenighed med Vedel var, og især hvorledes han stillede sig til Vedels tese om eksistensen af et bernstorffsk »System«.

Holms stilling er ingenlunde klar. »Ingen kan bestride«, skriver han, » – saaledes som det forhaabentlig vil fremgaa af det følgende – at han [Bernstorff] i sin Politik i det hele havde et smukt og ædelt Maal, og at det var hans oprigtige Mening, naar han i en Skrivelse til en Diplomat udtalte, at man ikke burde glemme, at Ærlighed er den bedste Politik. Han ønskede, for saa vidt det stod til ham, at fremme Fred og god Forstaaelse«. Holm følte sig på den anden side frastødt af, at Bernstorff »i sine Depecher idelig lovpriser de udmærkede Grundsætninger, hvor-efter han handlede«. For Holm var det »slet og ret en smagløs Selvros, selv om det gjerne kan være, at sligt halvt naivt slipper

¹²³ Sst., s. 378 f. Ved at fremhæve Bernstorffs popularitet i samtiden svækker Vedel sin tidligere sst., s. 370, fremførte kritik af »Anlægget af Bernstorffs Udenrigspolitik«.

¹²⁴ Jvf. ovenfor, s. 536 f.

Bernstorff i Pennen«. »Men rent galt« finder Holm det, når Bernstorff »holder Lovtaler om den danske Politiks ædle Præg, hvor det er til at tage og føle paa, at denne har været bestemt slet og ret ved, hvad der gjaldt for at være fordelagtigst, eller hvor den var skabt af den haarde Nødvendighed, naar f. Eks. skjøne Ord om Kongens Kjærlighed til kun at bruge milde Midler i Virkeligheden dækker over, hvad der simpelthen maa kaldes Afmagt«. ¹²⁵

Forklaringen på, at Bernstorff sin ærlighed til trods alligevel kunne fremstille sin politik på denne måde, finder Holm dels i »falsk Rhetorik«, dels i »en vis Ensidighed og et vist Selvbedrag«. Ensidigheden og selvbedraget bestod for Holm i, at Bernstorff »satte sig saa fast i, hvad han holdt for Statens rette System, at dette for ham ikke blot blev, hvad der var nødvendigt for at sikre vort Fædreland udadtil, men at det ogsaa baade i og for sig skulle være smukt og hæderligt i enhver Henseende og tillige skulde være heldbringende for dem, som det gik ud paa at værne Landet imod.¹²⁶ Han er ganske sikkert herved, i det mindste ved en Hovedside af sin Politik, . . . kommen ind i en skæv Opfattelse«. ¹²⁷ Dog påpeger Holm visse steder, at Bernstorffs ideale motiver indvirkede på dennes beslutninger. ¹²⁸

¹²⁵ Edvard Holm: Danmark-Norges Historie, Fra Den store nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse (1720–1814), bd. III:1, 1897, kap. 4, s. 127 f.

¹²⁶ Holm tænker her først og fremmest på Bernstorffs svenske politik, jvf. Danmark-Norges Historie III:1, kap. 18, s. 363, samt V. Sjøqvist: Peter Vedel II, s. 157 og 162.

¹²⁷ Danmark-Norges Historie III:1, kap. 6, s. 128.

¹²⁸ Således mener Holm f. eks., at Bernstorffs »Modbydelighed for Krig« »sikkert« havde »sin Betydning«, da den dansk-norske regering skulle træffe sin beslutning om, hvilken politik den ville følge under Den preussiske Syv-årskrig. Danmark-Norges Historie III:1, kap. 9, s. 186; jvf. Vedel: Bernstorffs Ministerium, s. 4. Når Bernstorff endvidere ikke sluttede sig til Preussens fjender under samme krig, var det, fordi det »stod . . . som afgørende for Bernstorff, at Frederik II ikke kunde siges at have gjort Danmark-Norge noget ondt«. Danmark-Norges Historie III:1, kap. 9, s. 187; jvf. Vedel: Bernstorffs Ministerium, s. 52. Om Holms kritik af Bernstorffs neutralitetspolitik jvf. nedenfor, s. 593 f.

Holms ovenfor refererede redegørelse er et delvis kamoufleret opgør med Vedels tese om det bernstorffske »System« eller rettere med et hovedpunkt heri.

Indirekte anerkender Holm eksistensen af et sådant »System«, når han kritiserer Bernstorff for at »[sætte] sig saa fast i hvad *han* holdt for Statens rette System«; og når han dadler Bernstorff for »at dette [systemet] *for ham* ikke blot blev, hvad der var nødvendigt for at sikre vort Fædreland udadtil, men at det ogsaa baade i og for sig skulde være smukt og hæderligt i enhver Henseende og tillige skulde være heldbringende for dem, som det gik ud paa at værne Landet imod«, må der også heri ligge en vis tilslutning til Vedels fortolkning af dette bernstorffske »System«. Holm anerkender her indirekte Vedels påstand om, at Bernstorff *selv* betragtede sit praktiske politiske arbejde på at fremme landets interesser som udsprunget af og fuldt foreneligt med et bestemt sæt af ideale motiver.

Holm kommer også nær Vedels udlægning af disse motiver, når han fremhæver, at Bernstorff »i det hele havde et smukt og ædelt Maal og . . . [at] han ønskede, for saa vidt det stod til ham, at fremme Fred og god Forstaaelse.« Han vil endog som nævnt ovenfor anerkende, at Bernstorffs ideale motiver har indvirket på dennes praktiske politik.

Indtil dette punkt er der principielt ikke stor forskel på Holms og Vedels synspunkter. Holm henviser da også som belæg for denne del af sin fremstilling til netop de to depecher fra Bernstorff, d.v.s. depecherne af 10. juni 1763 og 23. marts 1765, som vi i det foregående¹²⁹ har set var hovedkildstederne for Vedel ved hans opstilling af det bernstorffske »System«.¹³⁰ Holm fremkommer ikke med nogen selvstændig, ny vurdering af disse kilder, men tilslutter sig principielt Vedels fortolkning.

Men omend Holm med Vedel nok vil acceptere, at Bernstorff indbildte sig at handle ud fra ideale motiver og endog på enkelte punkter vil anerkende, at disse motiver påvirkede hans handlinger,

¹²⁹ Jvf. ovenfor, s. 552–562.

¹³⁰ Danmark-Norges Historie III:1, s. 122, 127 f. og 130, noterne 2, 4 og 6.

ger, kan han dog slet ikke anerkende, at Bernstorffs udenrigspolitik som helhed lader sig forklare ud fra ideale motiver eller principper hos Bernstorff. Holm synes derimod at ville forklare Bernstorffs politik som en interessepolitik, bestemt af hvad der var fordelagtigst eller skabt af nødvendighed. Bernstorffs ideale stræben tildeles en helt underordnet betydning, og Bernstorffs egne motivredegørelser opfattes simpelthen som tegn på »Selvros«, »falsk Rhetorik«, »Ensidighed« og »Selvbedrag«.

Holm ser ikke det selvmodsigende i på én gang principielt at godtage eksistensen af et idealt bernstorffsk »System« og samtidig raillere over Bernstorffs fremhævelse af sine egne ideale motiver og principper på en måde, hvorved de reelt frakendes mening og indhold. Forklaringen på, at Holm kan gøre sig skyldig i en sådan selvmodsigelse, er imidlertid simpelthen, at han ikke har indset, at Vedels bernstorffske »System« udelukkende bygger på disse efter Holms mening selvforherligende udsagn fra Bernstorffs side. Holms godtagelse af denne del af Vedels bernstorffske »System« er ikke sket efter en selvstændig, kritisk efterprøvning af det kildemæssige og metodiske grundlag for Vedels tese. Dette er i betragtning af den uhyre opgave, som Holm havde stillet sig, forståeligt nok, men det må ikke desto mindre fremhæves, fordi Holms accept er blevet taget som en art bevis for den vedelske teses holdbarhed.

Et andet hovedpunkt i Vedels fremstilling af det bernstorffske »System« er Bernstorffs påståede »væsentlige Betæneligheder ved . . . faste Traktater«. Kun »tvungen af Nødvendighed« havde Bernstorff »vedligeholdt det engang antagne Subsidietraktat-System«. ¹³¹ Denne af Vedel fremhævede principielle uvilje hos Bernstorff mod faste traktater kender Holm intet til. For Holm står J. H. E. Bernstorff som Schulins udvalgte arvtager – og han fører vægtigt bevis herfor. Holm understreger, at Schulin over for kongen selv havde peget på Bernstorff som sin efterfølger med den begrundelse, at Bernstorff var »den, der mest var i Stand til at opretholde det System han [Schulin] personlig havde grundet«. ¹³²

¹³¹ Jvf. ovenfor, s. 541 f.

¹³² Danmark-Norges Historie III:1, kap. 5, s. 82. Holm bruger her ordet system i dets gængse betydning af alliancesystem.

Bernstorffs egen holdning til Schulins alliancesystem karakteriserer Holm i indirekte polemik mod Vedel således: »Han [Bernstorff] tænkte aldeles ikke paa at forlade det System, Schulin her havde fastslaaet i sin Styrelses sidste Aar, og han vedblev i Hovedsagen at følge det indtil 1765«. ¹³³ Derimod slutter Holm sig – med et enkelt forbehold – helt til Vedel i sin fremhævelse af Bernstorff som reelt enerådende for udenrigspolitikken. ¹³⁴

Det schulinske alliancesystem, hvis grundpiller var alliance-traktaterne med Frankrig af 1742, 1746 og specielt traktaten af 14. august 1749, ser Holm i lyset af Schulins langsigtede arbejde for at komme til en varig forståelse med Adolf Frederik i det gottorpske spørgsmål. Den foreløbige og endelige arveafkalds- og mageskiftekonvention af henholdsvis 7. august 1749 og 25. april 1750 mellem Adolf Frederik i hans egenskab af hertug af Holsten-Gottorp og Frederik V er for Holm som for Vedel en direkte forudsætning for alliancetraktaten med Frankrig af 14. august 1749 og alliancetraktaten med Sverige af 5. oktober samme år. Men i modsætning til Vedel understreger Holm, at prisen for at få de svenske Gottorpere til endeligt at opgive deres interesser i Slesvig og Holsten var en nærmere tilslutning til det franske alliancesystem, og at Schulin var villig til at betale denne pris. ¹³⁵

For Holm er der således – i modsætning til Vedel – ingen tvivl om, at Danmark-Norge ved J. H. E. Bernstorffs tiltræden som udenrigsminister reelt var knyttet til det franske alliancesystem. Frankrig havde med 1749-traktaten endelig tydeligt afløst England som Danmark-Norges hovedallierede. Dette betød dog ikke for Holm, at Bernstorff i et og alt ville følge den franske politik. Trods den betydningsfulde nuance i vurderingen af det dansk-franske alliancesystem ender Holm med at tilslutte sig Vedels opfattelse, at Bernstorff fulgte et dansk, ikke noget fransk

¹³³ Sst., kap. 6, s. 129; jvf. Danmarks Riges Historie V, s. 211. I 1765 afsluttedes jo den dansk-russiske alliancetraktat, jvf. ovenfor, s. 542 ff.

¹³⁴ Danmark-Norges Historie III:1, kap. 6, s. 142 ff.

¹³⁵ Sst., III:1, kap. 4; jvf. Danmarks Riges Historie V, s. 147–54 156 f., 162 f. og 203 ff.

eller engelsk system.¹³⁶ Men selv om Holm ligesom Vedel herved vil understrege Bernstorffs ønske om at føre en selvstændig dansk udenrigspolitik, kan han dog altså ikke acceptere, at Bernstorff principielt ville have foretrukket at holde Danmark-Norge fri af »faste Traktater«.

I sin fremstilling og (folkeretlige) karakteristik af J. H. E. Bernstorffs praktiske alliancepolitik er Holm stort set i overensstemmelse med Vedel. Uden forbehold betegner han alle de i den ældre Bernstorffs ministertid indgåede alliancetraktater (alliancetraktaten med Frankrig af 30. januar 1754, neutralitetskonventionen med Sverige af 12. juli 1756, traktaten med Frankrig af 4. maj 1758 og de dansk-russiske alliancetraktater af henholdsvis 11. marts 1765 og 13. december 1769) som defensive og Bernstorffs politik i almindelighed som neutral.¹³⁷ Hvilken mening

¹³⁶ Danmark-Norges Historie III:1, kap. 6, s. 134, og Danmarks Riges Historie V, s. 211; jvf. Vedel: Bernstorffs Ministerium, s. 9.

¹³⁷ Traktaten af 30. januar 1754 karakteriseres ikke nærmere, da den er en simpel fornyelse af den tidligere traktat af 14. august 1749. Denne traktat betegnes som en subsidietraktat, hvorved Danmark-Norge »kun« forpligtede sig til »velvillig Neutralitet« (Danmark-Norges Historie III:1, kap. 4, s. 65; jvf. kap. 7, s. 159). – Neutralitetsforbundet af 12. juli 1756 karakteriseres ikke nærmere. Traktatens udtryk »nøjeste Neutralitet« giver ikke anledning til kommentarer (sst., kap. 9, s. 178 ff.). – Det understreges, at de krigsførende magters forsøg på at lokke Danmark-Norge ind i Syv-årskrigen mislykkedes (sst., kap. 9, s. 183–89). »Regeringen stod fast i at ville bevare Neutraliteten, og den ønskede tillige at afholde sig fra ethvert Skridt, der kunde forværre Striden, men derimod gjøre, hvad den kunde, for at formindske Krigens Ulykker« (sst., kap. 9, s. 189; jvf. dog note 24 hertil). – Den dansk-franske traktat af 4. maj 1758 karakteriseres som »en diplomatisk Triumf for Bernstorff. Uden at kaste Staten ind i Krigen« havde han fået et formelt bindende løfte fra Frankrig om støtte ved forhandlingerne med Rusland om det gottorpske spørgsmål (sst., kap. 10, s. 209). – Den dansk-russiske traktat af 11. marts 1765 karakteriseres blot som et »Forsvarsforbund« (sst., kap. 17, s. 343). Dog tager Holm som omtalt ovenfor, note 44, og nedenfor, s. 594 f., afstand fra Bernstorffs svenske politik, som han betragter som en interventionspolitik – dog uden at bruge dette udtryk. Han mener, at den danske regering »gik betydelig over Stregen« (sst., kap. 18, s. 363 f.), men han undskylder den med, at der ikke er tale om at bruge »en saadan Indblanding i aggressive Formaal« (kap. 18, s. 365). – Traktaten af 13. december 1769 forsvares på lignende måde (sst., bd. IV:1, kap. 7, s. 136–147).

Holm lægger i folkeretlige begreber som defensiv, neutral, velvillig neutralitet, forsvarsforbund etc., ses imidlertid ikke. Nogen redegørelse som sådan for, hvorledes disse begreber blev forstået i Bernstorffs samtid eller Holms egen, gives ikke. Holms principielle godtagelse af Vedels tese om Bernstorffs ideale »System« og det nære slægtskab, der er mellem hans og Vedels syn på Bernstorffs praktiske politik,¹³⁸ synes at tyde på, at Holm, da han i slutningen af det 19. og i begyndelsen af det 20. århundrede udarbejdede sin fremstilling af den ældre Bernstorffs udenrigspolitik, sig selv uafvidende har accepteret en karakteristik af Bernstorffs politik, som hvilede på en folkeretlig begrebsopfattelse anno 1844.

Trods de ovenfor fremførte lighedspunkter mellem Holms og Vedels fremstillinger af Bernstorffs ideale og praktiske politik og trods Holms ubevidste accept af dele af det vedelske folkeretlige begrebsapparat falder dog Edvard Holms »Opfattelse af Bernstorff«, som han selv fremhæver, »paa flere Punkter ikke sammen med Vedels«.¹³⁹ Trods Holms store lån fra Vedel fornemmer vi da også tydeligt, at de normer, på grundlag af hvilke han vurderer fortidige og samtidige forhold, er forskellige fra Vedels.

Når Holm således giver Vedel ret i, at Bernstorff til tider overvurderer de diplomatiske midler og ikke var forsigtig nok,¹⁴⁰ slutter han ikke som Vedel ud fra disse præmisser, at den rette politik ville have været en strengere hævvelse af neutraliteten. Tværtimod fremhæver han i sin omtale af Bernstorffs politik ved udbruddet af Den preussiske Syvårskrig de »mislige Sider ved Neutraliteten«: »Det var vanskeligt at undgaa at støde begge de modsatte Parter eller at sikre sig imod Mistro, og man kunde derved udsætte sig for at komme til at staa alene, hvis der brød en alvorlig Fare løs«.¹⁴¹ Holm tænker her på den fare fra Rusland, som i 1762 pludselig blev akut. Bernstorffs bestræbelser på ad diplomatisk vej »at forbedre Statens Stilling udadtil«, til-

¹³⁸ Jvf. ovenfor, s. 589 ff.

¹³⁹ Jvf. ovenfor, s. 536 f. og 587.

¹⁴⁰ Danmark-Norges Historie III:1, kap. 6, s. 126 f. og 129; jvf. om Vedels syn ovenfor, s. 585 f.

¹⁴¹ Danmark-Norges Historie III:1, kap. 9, s. 190 f.

skrives meget ringe betydning. »Spørgsmaalet var blot«, fortsætter Holm, »om der paa den Maade kunde udrettes meget«. ¹⁴² Helst synes Holm at have set en fællesnordisk front, men da dette var umuligt, synes han at mene, at den danske regering allerede under Syvårskrigen burde have betænkt faren ved i fremtiden at komme til at stå ene og som konsekvens heraf have opgivet neutraliteten ved at træde ind i krigen på Englands og Preussens side, således som den offentlige mening i Danmark tydeligt ønskede det. Den danske regering – og først og fremmest Bernstorff – må derfor efter Holms mening bære en betydelig del af ansvaret for, at landet i kriseåret 1762, da Peter III af Rusland besluttede sig til krig, stod fuldstændig militært og diplomatisk isoleret. 1762 viste, at Bernstorffs politik i årene forud havde været forfejlet. ¹⁴³

Nært forbundet med denne kritik af Bernstorffs neutralitetspolitik står Holms generelle kritik af det skifte fra et fransk til et russisk alliancesystem, som gennemførtes med de dansk-russiske alliancetraktater af 1765, 1769 og 1773. Med al anerkendelse af mageskiftetraktaterne af 1767 og 1773 og deres betydning, målt med det 18. århundredes målestok, er Holm dog af den formening, at de her opnåede fordele var blevet betalt for dyrt. Danmark-Norge blev ved alliancen med Rusland efter Holms mening draget ind i et system, der frembød alvorlige »Skyggesider« ¹⁴⁴ sammenlignet med det franske. Skyggesiderne bestod i den anti-svenske politik, som den dansk-norske regering,

¹⁴² Danmark-Norges Historie III:1, kap. 9, s. 191.

¹⁴³ Sst., kap. 15, s. 309–13. Holms kritik af Bernstorffs neutralitetspolitik under Syvårskrigen og dennes tiltro til, at diplomatiske midler kunne bringe nogen nævneværdige fordele, finder vi også hos Holm i Danmarks Riges Historie ved omtalen af 4. maj 1758-traktaten med Frankrig: »Men hvor udmærket denne Traktat tog sig ud paa Papiret, kunde det desto værre dog let blive en Fejlregning, at store Fordele skulle kunne naas, med mindre man selv ydede noget betydeligt fra sin Side.« (Bd. V, s. 218; jvf. en beslægtet indstilling hos Sverre Steen: Det Norske Folks Liv og Historie VI, s. 151).

¹⁴⁴ Danmark-Norges Historie III:1, kap. 18, s. 265, og Danmarks Riges Historie V, s. 304.

ganske vist mod sin vilje, kom til at låne hånd til.¹⁴⁵ Dertil kom, at ligevægten i Norden blev udsat for fare, og at Danmark-Norge løb en stor risiko for at blive et »Redskab for Ruslands Storhed«. ¹⁴⁶ Holms nordisk farvede fremstilling står her i skarp modsætning til Vedels, der helt bygger på Bernstorffs påstand, at den danske politik over for Sverige i sidste instans var i Sveriges egen interesse. Denne tendens hos Holm må muligvis ses i en vis forbindelse med Holms vidtstrakte brug af den svenske kancellipræsident Anders Höpkens skrifter.

For Holm bliver 1765 således det afgørende vendepunkt i J. H. E. Bernstorffs udenrigspolitik. I modsætning til Vedel, der betragter den dansk-russiske alliance som højdepunktet i J. H. E. Bernstorffs karriere,¹⁴⁷ tegner Bernstorffs politik i årene efter 1765 sig for Holm med lange truende skygger.

Aage Friis afslutter rækken af ældre danske historikere, der indgående har beskæftiget sig med Bernstorfferne. 1903 og 1919 udsendte han første og anden del af sit hovedværk: »Bernstorfferne og Danmark« med undertitlen »Bidrag til den danske Stats politiske og kulturelle Udviklingshistorie 1750–1835«. Første bind behandler »Slægtens Traditioner og Forudsætninger«, andet bind »Johan Hartvig Ernst Bernstorff i Frederik V's Konseil«. Udviklingen var her ført frem til 1766, men værket forblev ufuldendt. Selv som torso er det dog en imponerende arbejdspræstation. Sammen med Friis' doktordisputats fra 1899 om »Andreas Peter Bernstorff og Ove Høegh Guldberg. Bidrag til den guldbergske Tids Historie (1772–1780)« giver det et bredt billede af den ældre og yngre Bernstorff og deres liv og virke i den dansk-norsk-tyske stats tjeneste. I nøje tilknytning til disse værker står Aage Friis' vældige kildepublikation: »Bernstorffske Papirer. Udvalgte Breve og Optegnelser vedrørende Familien Bernstorff i Tiden fra 1732 til 1835« I–III, 1904–1913. Det er vigtigt at holde sig for øje, at de »Bernstorffske Papirer« er et

¹⁴⁵ Danmark-Norges Historie III:1, kap. 18, s. 362.

¹⁴⁶ Sst., s. 365 f., og Danmarks Riges Historie V, s. 304.

¹⁴⁷ Jvf. ovenfor, s. 544.

udvalg af de bevarede bernstorffske privatpapirer, således at forstå at Friis udtrykkelig har undladt at medtage den officielle korrespondance som f. eks. den diplomatiske. Det vil følgelig kun undtagelsesvis være muligt at finde noget af direkte interesse for dansk diplomatisk historie. De »Bernstorffske Papirer« skal altså ikke afløse, men ved at kaste lys over personlige, familiemæssige og slægtsmæssige forhold supplere P. Vedels udgave af »Correspondance ministérielle du Comte J. H. E. Bernstorff«.

Den samme begrænsning af forskningsområdet genfinder vi i »Bernstorfferne og Danmark«. Det var her oprindelig Friis' hensigt »at fortælle den Bernstorffske Families Historie igjennem de tre Slægtled i hvilke den var knyttet til dansk Statstjeneste, og at skildre den Vekselvirkning mellem Dansk og Tysk, der danner Forudsætning og Baggrund for Slægtens Virksomhed i Danmark«. ¹⁴⁸ Derimod har han ikke tilstræbt, som han fremhæver i forordet til andet bind, at give »en udtømmende Redegørelse for Enkeltheder af den ældre Bernstorffs Embedsgerning, medens han ledede Danmark-Norges Udenrigspolitik . . . Min Opgave har ikke været at genfortælle, hvad P. Vedel og E. Holm i deres grundlæggende Arbejder har meddelt om Danmark-Norges Udenrigspolitik eller indre Historie i hin Tid, selv om Bernstorfferne havde Haand med deri; meget, der tidligere er udførlig behandlet, har jeg med beraad Hu kun strejft«. Derimod satte Friis sig den opgave »for en stor Del paa Grundlag af omtalte Arbejder, men tillige med noget dybere Indtrængen i [J. H. E.] Bernstorffs personlige Arbejde at fastslaa Hovedtrækkene i hans Udenrigspolitik, at se den som Del af hans Væsen som Statsmand og Menneske«. ¹⁴⁹ Friis ønskede endvidere at »undersøge, med hvilken ret hans Ledelse af den dansk-norske Stats Forhold til Udlandet saavel i hans Samtid som i Eftertiden er blevet Hovedhjørnestenen for den Anseelse, han har nydt«. ¹⁵⁰ Vi kan med andre ord forvente en på de trykte kilder og den foreliggende historiske litteratur bygget kritisk, videnskabelig syntese.

¹⁴⁸ Bernstorfferne og Danmark I, forord, s. I.

¹⁴⁹ Sst. II, kap. 3, s. 148 f.

¹⁵⁰ Sst.

På denne baggrund er det med nogen skuffelse, at man ser Friis helt i forbigående og uden nærmere argumentation tilslutte sig Vedels tese om eksistensen af et bernstorffsk »System«. »Danmark-Norges Udenrigspolitik«, skriver Friis i overensstemmelse med både Vedel og Holm, »blev i sin Helhed hans Værk«. »Derfor kan man«, fortsætter Friis med en noget mangelfuld logik, »behandle hans Virksomhed paa dette Omraade under et . . .«. ¹⁵¹

Håndfast nedskærer Friis Vedels bernstorffske »System« til tre punkter. Bernstorff, skriver han, havde tre »Hovedformaal«: »Fredens Opretholdelse og Bevarelsen af Rigets Neutralitet«, »Sikringen af Statens Sydgrænse ved Afslutningen af den gottorpske Strid gennem det holstenske Mageskifte« og endelig en systematisk udnyttelse af de udenrigske konjunkturer »til storstilet Udvikling af den dansk-tyske Skibsfart og Handel«. ¹⁵²

I sin behandling af første hovedpunkt går Friis længere end både Vedel og Holm. Først konstaterer han, »at den Udenrigspolitik, han [Bernstorff] maatte føre, i det hele var i Harmoni med hans Personlighed og Livsanskuelse. Det blev en Fredspolitik og en Politik, der paa alle Hovedpunkter tillod ham at opfylde de Pligter, til hvilke han efter sit kristne Livssyn følte sig bundet«. ¹⁵³ Derefter fremsætter Friis den påstand, at A. P. Bernstorff delte sin onkels anskuelser om krig og fred, og med kun to af dennes breve fra 1762 som belæg herfor konkluderer han med et skjult citat fra A. P. Bernstorff: »Et Land som Danmark, der kunde se tilbage paa en fyrraarig Fredsperiode, maatte ikke indlade sig paa noget Skridt, der kunde hidføre Ufred; det var Bernstorffernes ufravigelige Grundsætning. Paa dette afgørende Punkt svarede Bernstorffernes politiske Grundanskuelse nøje til den dansk-norske Stats Livsvilkaar«. ¹⁵⁴

I denne gengivelse af A. P. Bernstorffs ord har Friis imidlertid foretaget en afgørende og meget sigende drejning af meningen. Hvor Friis skriver, at »Danmark . . . maatte ikke indlade sig

¹⁵¹ Bernstorfferne og Danmark II, kap. 3, s. 148 f.

¹⁵² Sst., s. 149.

¹⁵³ Sst.

¹⁵⁴ Sst.; jvf. noterne 3 og 4 samt Bernstorffske Papirer I, 1904, s. 254.

paa noget skridt, der kunde hidføre Ufred«, har A. P. Bernstorff: »Un pays d'ailleurs qui a joui au delà de quarante ans de la paix, ne s'engagera pas aisément dans une démarche qui pourroit et qui devroit nécessairement l'en éloigner«. Den tendens, der her fremtræder, tydeliggøres i det følgende.

»Fredens Bevarelse«, fortsætter Friis, »blev stedse Maalet for Bernstorffs Politik«, og selvom der var øjeblikke, hvor Bernstorff måtte regne med den mulighed, at Danmark-Norge kunne »blive tvunget ind i en Forsvarskrig eller ved Allianceforpligtelser ind i andre Krige«, så hævder Friis dog, at Bernstorff »til det yderste arbejdede for at bevare Freden og Rigets Neutralitet«. Hvor Vedel i sin sammenligning mellem Bernstorffs ideale »System« og hans praktiske politik havde understreget Bernstorffs til tider farlige balanceakt på randen af åben krig,¹⁵⁵ og hvor Holm havde karakteriseret Bernstorffs politik under Syvårskrigen og i tiden efter 1765 som forfejlet og i det lange løb farlig for landet,¹⁵⁶ understreger Friis stærkt Bernstorffs diplomatiske snille.¹⁵⁷ Hvor »ingen diplomatisk Kunst« rakte til, som f. eks. i 1762, »hjalp Tilfældet, Lykken, eller som Bernstorff efter sin Livsanskuelse kaldte det: Gud«. Den kritik, som både Vedel og Holm havde rettet imod Bernstorff for at overvurdere de diplomatiske midler,¹⁵⁸ er der kun svage spor af hos Friis. Nok vil han medgive, at Bernstorffs politik var »dristig anlagt«, men, fremhæver Friis vendt mod Vedel, »intet Steds udsatte han Staten letsindig for Fare«. Med tydelig afstandtagen fra Holm understreger han modsætningsvis, at nu bagefter, »da der ligger fuld Klarhed over hans [Bernstorffs] Politik, lader der sig ikke paavise noget Punkt, hvor han tilføjede Danmark-Norges materielle eller moralske Interesser Skade ved ikke at udsætte sig for eller paabegynde en krigersk Aktion«. ¹⁵⁹ »Maaske var hans [Bernstorffs] Diplomati«, således som Vedel og Holm hævder, »undertiden anlagt for en

¹⁵⁵ Jvf. ovenfor, s. 585.

¹⁵⁶ Jvf. ovenfor, s. 593 ff.

¹⁵⁷ Bernstorfferne og Danmark II, kap. 3, s. 152 og 183.

¹⁵⁸ Jvf. ovenfor, s. 586 og 593.

¹⁵⁹ Bernstorfferne og Danmark II, kap. 3, s. 150.

Stat af større Dimensioner, end Danmark-Norge havde den Gang; det bør tilgives ham, da det lykkedes ham at bevare det, som var den lille Stats højeste Gode: Freden. Resultatet bliver til syvende og sidst den eneste og endelige Dommer over en Politik af denne Art.¹⁶⁰

I sidstnævnte citat ligger nøglen til forståelsen af Friis' opfattelse af Bernstorffs udenrigspolitik. For Friis var »den lille Stats højeste Gode« freden, og i Bernstorff synes han at have set en forkæmper for beslægtede idealer. »Fredens Bevarelse opnaaede Bernstorff i en Tid, da hele Europas Diplomati var behersket af helt andre Idealer. Ingen Ideer om Verdensfred paavirkede den Gang Europas offentlige Mening, endsige Fyrsters og Statsmænds Tankegang.«¹⁶¹ Således skrev i 1919 Aage Friis, offentlig kendt for sit nære tilhørsforhold til Det Radikale Venstre.

I Friis' gengivelse antager det vedelsk-bernstorffske »System« tydelig farve af fredstankerne omkring Første Verdenskrig. Bernstorffskikkelsen vokser næsten ind i det ideale.¹⁶² Friis er meget nær ved at gøre J. H. E. Bernstorff til en tidlig eksponent for dansk radikal udenrigspolitik à la P. Munch.

Det er let at følge faserne i den metamorfose, som den vedelske Bernstorff undergår hos Aage Friis. Først accepterer Friis Vedels hovedtese, at J. H. E. Bernstorff ønskede og på alle væsentlige områder også evnede at føre en freds- og neutralitetspolitik. Dernæst giver Friis med sit skjulte A. P. Bernstorff-citat en ny definition af Bernstorff(erne)s »System«: »ikke [at] indlade sig paa noget Skridt, der kunde hidføre Ufred«. Det nye i denne definition kommer imidlertid først rigtig frem, når den tolkes i overensstemmelse med hovedtendensen i Friis' fremstilling. Meningen synes da at blive den, at Bernstorff(erne) havde en meget streng og absolut opfattelse af neutralitetsbegrebet. Denne opfattelse strider imidlertid helt med den meget rummelige neutralitetsopfattelse, der var Vedels.

¹⁶⁰ Bernstorfferne og Danmark II, kap. 3, s. 150.

¹⁶¹ Sst., s. 151.

¹⁶² Sst., s. 153 og 183.

Igen støder vi således her hos Friis på det metodisk uheldige i vage og undefinerede begreber. Ikke blot undlader Friis som Vedel og Holm at undersøge J. H. E. Bernstorffs folkeretlige begrebsopfattelse,¹⁶³ han overtager også Vedels og delvis Holms karakteristikker og vurderinger af Bernstorffs politik uden at klargøre sig, at disse igen hviler på et tidsbegrænset folkeretligt begrebsapparat. Sluttelig vurderer han Vedels og Holms forskningsresultater, der er uløseligt forbundet med deres begrebsopfattelser, ved hjælp af sit eget implicite, tidsprægede politiske og folkeretlige begrebsapparat.

Nu skulle man umiddelbart tro, at Friis' opstilling af et nyt og strengere neutralitetsbegreb måtte komme til at influere på hans vurdering af, hvordan J. H. E. Bernstorff nu også gennemførte sine principper i praksis. Dette er imidlertid, som vi allerede har vist,¹⁶⁴ ikke tilfældet, og forklaringen er naturligvis den, at Friis jo netop ikke var sig bevidst, at hans begreber ikke var identiske med Vedels og Holms. I sin behandling af det første af Bernstorffs »Hovedformaal«: »Fredens Opretholdelse og Bevarelse af Rigets Neutralitet« kommer Friis ikke med én eneste væsentlig kritik af Bernstorff. Ikke ét sted finder han det berettiget at anklage Bernstorff for at have udsat Danmark-Norges neutralitet for fare.¹⁶⁵

Dette betyder dog ikke, at Friis anser Bernstorff for helt ufejlbarlig. I sin behandling af de to andre af Bernstorffs såkaldte tre »Hovedmaal«: det gottorpske spørgsmål og forsøget på at udnytte de udenrigske konjunkturer til udvikling af den dansk-

¹⁶³ En sådan undersøgelse kan man måske heller ikke kræve af Friis, for såvidt som han udtrykkelig henviser til Vedels og Holms arbejder med hensyn til enkelthederne i Bernstorffs politik. På den anden side synes den uundværlig, dersom Friis virkelig skulle gennemføre det, som han selv satte som mål for sine Bernstorff-studier, nemlig at efterprøve »med hvilken Ret hans [J. H. E. Bernstorffs] Ledelse af den dansk-norske Stats Forhold til Udlandet . . . er blevet Hovedhjørnestenen for den Anseelse, han har nydt«. Jvf. ovenfor, s. 596.

¹⁶⁴ Jvf. ovenfor, s. 598 f.

¹⁶⁵ Jvf. ovenfor, s. 598, og Bernstorfferne og Danmark II, kap. 3, s. 148-155.

tyske skibsfart og handel, er han langt mere forbeholden i sin ros og på visse punkter direkte kritisk. På disse felter opnåede Bernstorff efter Friis' mening »kun i ringe Grad . . . positive Fordele for Riget«. ¹⁶⁶ På det handelspolitiske område opnåede han »dog noget«.

I sin behandling af det gottorpske spørgsmål i tiden op til 1762 gør Friis sig til talsmand for en opfattelse, der ligger meget nær Holms. ¹⁶⁷ Ud fra det 18. århundredes synsmåde betragter Friis det som »helt naturligt«, at Bernstorff stræbte efter at give riget »den naturlige Grænse mod Syd, ¹⁶⁸ og som Holm kritiserer han på flere punkter Bernstorffs gottorpske politik. Bernstorff prøvede »før 1762 væsentlig . . . at gennemføre en Løsning af det gottorpske Spørgsmaal ved Hjælp af andre europæiske Magter«, specielt Frankrig og Østrig, ¹⁶⁹ men han »overvurderede Betydningen af selv en indlysende rigtig Argumentation, og hans Politik i disse Aar var meget dristig og paagaende«. ¹⁷⁰ I det afgørende øjeblik skulle det vise sig, at alle svigtede.

»Bernstorffs Erfaringer og fejlslagne Forhaabninger [fra] før 1762« blev, skriver Friis, »bestemmende for hans Udenrigspolitik i de følgende syv Aar«. I sin fremstilling af Bernstorffs udenrigspolitik efter 1765 støtter Friis sig overvejende til Vedels værk. ¹⁷¹ Han tager tydelig afstand fra Holms kritik. »De Stridsspørgsmaal, som Mageskiftet løste, var for stedse skrinlagt. Deri ligger det bedste Forsvar for den Politik, som Bernstorff bragte saa nær til sin Afslutning«. Faren ved overgangen til »det russiske System« havde Bernstorff »ingenlunde været blind for«. »Men Erfaringen om Frankrigs Upaalidelighed i 1761–62 og den franske Regerings afvisende Holdning efter 1763 blev afgørende«.

¹⁶⁶ Bernstorfferne og Danmark II, kap. 3, s. 156.

¹⁶⁷ Danmark-Norges Historie III:1, kap. 5, 8, 12 og 13; jvf. ovenfor.

¹⁶⁸ Bernstorfferne og Danmark II, kap. 3, s. 160; jvf. ovenfor, s. 550, note 43, om samme opfattelse hos Vedel.

¹⁶⁹ Bernstorfferne og Danmark II, kap. 3, s. 162.

¹⁷⁰ Sst., s. 175.

¹⁷¹ Sst., s. 176–82; jvf. P. Vedel: Bernstorffs Ministerium, kap. 16, 19 og 22.

Danmark-Norges traktater med Rusland bliver for Friis »en Frugt af Nødvendigheden«. Han understreger, at Bernstorff ved sin diplomatiske dygtighed og den respekt, der stod om hans person, »overvandt de Farer, der kunde true Danmarks Selvstændighed ved den intime Forbindelse med Rusland«. Nok voldte den »Danmark nogle Gæner og Fortrædeligheder, men aldrig Farer. Da Forbundet brødes efter 1812, hidførtes det dansk-norske Riges Sønderskæring just ved den intime Forbindelse mellem Rusland og Sverige, som Bernstorff havde frygtet«, slutter Friis.

I sin behandling af Bernstorffs svenske politik fremhæver Friis i overensstemmelse med Vedel,¹⁷² at »Bernstorffs Frygt for Sverige . . . ikke [var] ubegrundet, Traktaten af 1769 ydede Danmark-Norge Sikkerhed over for virkelig eksisterende Fare«. På den anden side giver Friis dog Holm ret i, at Bernstorffs betragtning af det svenske spørgsmål var præget af en »stor Ensidighed«. Noget dansk-svensk samarbejde »ud over den korte Episode under Syvaarskrigen, da det nordiske Neutralitetsforbund var i Kraft, forelaa [der] ingen Mulighed« for.¹⁷³

Dette er hovedtrækkene i Friis' syntese. Med andet bind af »Bernstorfferne og Danmark« var det billede af J. H. E. Bernstorffs udenrigspolitik, der skulle blive det almindeligt accepterede indtil vore dage, endelig færdigtegnet.

Allerede inden da var dog en reaktion mod den ældre Bernstorff-forskning sat ind.¹⁷⁴ Det vægtigste indlæg blev leveret af Erik Arup i tre afhandlinger i Historisk Tidsskrift, omhandlende henholdsvis Rantzau-Ascheberg fra 1913, J. H. E. Bernstorff og U. A. Holstein fra 1920 og J. H. E. Bernstorff og A. G. Moltke fra 1921.¹⁷⁵ I to af disse afhandlinger – den første og den sidste – behandler Arup på grundlag af studier over Rantzau-Ascheberg

¹⁷² Om Vedels opfattelse se ovenfor, s. 542 f.

¹⁷³ Bernstorfferne og Danmark II, kap. 3, s. 182 f.

¹⁷⁴ Her behandles kun kritikken af J. H. E. Bernstorff som udenrigspolitiker. Om nyere kritik af Bernstorff som indenrigspolitiker se V. Sjøqvists utrykte arbejde, Danmark-Norges Udenrigspolitik 1755–1763 I, s. 11.

¹⁷⁵ Hist. Tidsskr. 8. r. IV, særnummer, og 9. r. I–II.

problemerne omkring den Beringskjold-Rantzau'ske sendelse til Rusland under krisen 1762 med det formål nærmere at belyse forholdet mellem periodens to ledende statsmænd, J. H. E. Bernstorff og A. G. Moltke. Arups konklusion er, at forholdet mellem de to mænd ingenlunde som påstået af periodens tidligere forskere (Vedel, Holm og Aage Friis) var præget af ubrydelig harmoni. På grundlag af en detaljeret undersøgelse mener Arup at kunne bevise, at Moltke i 1762 bag Bernstorffs ryg selvstændigt greb ind i udenrigspolitikken, idet han ved den Beringskjold-Rantzau'ske sendelse til St. Petersborg indledte en *politique secrète*, som Bernstorff ikke var i stand til at hindre. Bernstorff skal ifølge Arup direkte have frygtet for, at Moltke arbejdede for at styrte ham som udenrigsminister.

På grundlag af denne detailundersøgelse rejser Arup det spørgsmål, om den hidtidige opfattelse af J. H. E. Bernstorff som enerådende for dansk udenrigspolitik under Frederik V lader sig opretholde.¹⁷⁶

I sin anden afhandling i Historisk Tidsskrift undersøger Arup Bernstorffs stilling som udenrigsminister i årene efter Chr. VII's tronbestigelse. Med udgangspunkt i C. A. Triers disputats fra 1916, »Ulrik Adolf Holstein (1731–1789), Studier over den oplyste Enevældes første Dage i Danmark«, behandler han forholdet mellem J. H. E. Bernstorff og U. A. Holstein, specielt Bernstorffs holdning til Holsteins udnævnelse til gesandt i Berlin i december 1766.¹⁷⁷ I modsætning til Holm og Trier mener Arup at kunne bevise, at striden omkring Holsteins udnævnelse til gesandt i Berlin må ses som led i de bestræbelser, som Christian VII og reformpartiet i tiden efter Moltkes fald 16. juli 1766 indledte for at fjerne Bernstorff fra hans stilling som udenrigsminister til fordel for den danske gesandt i St. Petersborg A. F. v. d. Asseburg.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Hist. Tidsskr., 9. r. II, s. 119 og 124.

¹⁷⁷ Sst., 9. r. I, s. 131.

¹⁷⁸ Sst., 9. r. I, s. 198 ff., jvf. Danmark-Norges Historie IV:1, s. 49, og IV:2, s. 117 f., 210 f. og 213, samt Trier: anførte værk, s. 81. I 1947 tilsluttede John Danstrup sig Arups opfattelse af Bernstorffs stilling under

Med sin omvurdering af J. H. E. Bernstorffs magtstilling inden for regeringskredsen havde Arup rettet et angreb mod selve grundlaget for den Vedel-Holm-Friis'ske opfattelse af J. H. E. Bernstorffs udenrigspolitik, men dette var dog ikke det primære mål for Arup. Med sine »Kritiske Studier i nyere dansk Historie«, som hans to seneste artikler karakteristisk er benævnt, sigtede han mod et radikalt kildekritisk-metodisk opgør med den hidtidige danske videnskabelige forskning af den nyere tids historie.

Med udgangspunkt i Edvard Holms »Danmark-Norges Historie«, men med al anerkendelse af Holms enestående pionergerning inden for studiet af det 18. århundredes dansk-norske historie, kritiserer Arup i polemik med Aage Friis danske forskere af den nyere tids historie for at lade sig overvælde af kilde-materialets mængde og undlade at foretage de »kritiske undersøgelser af selve materialet«, som af middelalderhistorikerne betragtes som »den nødvendige pligtsmæssige forudsætning for fremstillingen«. ¹⁷⁹ »Holm har nu engang«, fremhæver Arup, »i sit store værk om 18. aarh. givet os en foreløbig orienterende skildring, Vedel dertil en tilsvarende orienterende monografi over Bernstorffs udenrigspolitik; skal den videnskabelige forskning her naa videre, maa det ske ved, at ny fremstilling underbygges med kritiske undersøgelser af den art og karakter, der anses for nødvendige forarbejder til ny fremstilling af alle ældre tiders historie.« Arup slutter med at udtale håbet om, at Friis i sit kommende tredje bind af »Bernstorfferne og Danmark« vil efterleve disse krav. ¹⁸⁰ Som bekendt udkom tredje bind aldrig. Var det delvis en følge af Arups kritik?

Det var imidlertid ikke blot Aage Friis, der blev tavs. Siden Arups opgør med den Vedel-Holm-Friis'ske Bernstorff-tradition

krisen i 1762 (Hist. Tidsskr. 11. r. II, s. 29). I en ikke offentliggjort øvelsesopgave til professor Povl Bagge fra 1960 har imidlertid daværende stud. mag., nu cand. mag. Hans K. Thomsen ført vægtigt bevis for, at Arups konklusion hviler på en fejlvurdering af de væsentlige kilder.

¹⁷⁹ Hist. Tidsskr. 9. r. I, s. 129 f.

¹⁸⁰ Hist. Tidsskr. 9. r. II, s. 125.

har ingen dansk historiker på tryk søgt at bringe studiet af den ældre Bernstorffs udenrigspolitik videre.

Nærværende arbejde skal opfattes som et forsøg på – på et begrænset område – at fortsætte det nødvendige kritiske opgør med den ældre Bernstorff-forskning, som Arup indledte. Ved at pege på nogle af de problemer, der knytter sig til historikerens begrebsapparat, specielt historikerens brug af folkeretlige begreber til nærmere karakterisering og vurdering af en ført udenrigspolitik, har det imidlertid samtidig været hensigten at påvise, at de metodiske problemer ved studiet af den nyere tids udenrigspolitik ikke kan indskrænkes til »kritiske undersøgelser af selve [kilde]materialet«. Historikeren må i dag i stigende udstrækning anerkende sit afhængighedsforhold til andre videnskaber, thi håbet om en videreudvikling af den videnskabelige historiske metode er knyttet til et øget interdisciplinært samarbejde.

Summary

Three names dominate the study of Danish foreign policy in the period from 1751 to 1770, the period in which Count J. H. E. Bernstorff held the office as foreign minister: Peter Vedel, permanent under-secretary of the Danish Foreign Ministry 1864–1899 and an amateur historian, introduced the study of the period in his chief work, "Den ældre Grev Bernstorffs Ministerium" (1882). This beginning was followed up in 1897/98 and 1902 by the volumes III and IV of the impressive "Danmark-Norges Historie fra Den store nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse (1720–1814)" by Edvard Holm, the great interpreter of 18th century history. In these volumes Holm presents the first collective survey of the political history of Denmark-Norway, domestic as well as foreign, under the ministry of Bernstorff the Elder. Finally, in 1903 and 1919, Aage Friis published – together with a collection of source material, "Bernstorffske Papirer" – a biographical work, generously planned but unfinished, "Bernstorfferne og Danmark" vols. I–II.

When published in 1882 "Den ældre Grev Bernstorffs Ministerium" was received with all possible acclaim, and in 1897 Edvard Holm characterized the book as "a highly meticulous and excellent work". At the same time, however, Holm pointed out that his

own views concerning Bernstorff differed from Vedel's in several respects; his picture of Bernstorff's foreign policy given in "Danmark-Norges Historie" and in vol. V of "Danmarks Riges Historie", consequently offers important correctives to Vedel's views. Nevertheless, Vedel's work came to be, as Aage Friis expressed it in 1943, the foundation on which all later treatments, Edvard Holm's as well as those of later historians, were built. In essence Vedel's main arguments have remained unchallenged.

Without giving definite proof Vedel attributes to J. H. E. Bernstorff decisive dominance in Danish foreign policy from he took office in 1751 until his retirement in 1770. This view is the backbone of his investigation. In a very important first chapter Vedel seeks to prove that Bernstorff adhered to an ideal "system" of principles, unaltered throughout his 20 years as foreign minister. In accordance with this ideal "system" Bernstorff is maintained primarily to have wanted to promote a policy of peace and neutrality. In the following chapters – the rest of the book except the conclusion – Vedel outlines Bernstorff's practice in foreign policy, finding it in the main concurrent with the "system" of principles.

By conceptual analysis and methodical investigation the author of the present monograph establishes a number of weak points in Vedel's work. Instances reveal that Vedel's concepts are often so general and vaguely defined that his argumentation becomes meaningless and defies closer testing. Specially attentive treatment is given to Vedel's use of implicit conceptions of international law in characterizing Bernstorff's foreign policy as a policy of peace and neutrality, in principle and actual practice. By means of a careful analysis such concepts are defined more closely. At the same time the source material warranting Vedel's use of an ideal Bernstorffian "system" of unalterable principles, is shown to amount to no more than two letters of instruction by Bernstorff (1763 and 1765); furthermore, the proof offered by Vedel of the existence of an ideal Bernstorffian "system" is found merely to consist in certain general statements of motive expressed by Bernstorff in the said instructions. Accordingly Vedel's argumentation must, the author concludes, be rejected.

An attempt is then made to trace the process by which Vedel was able to build a construction as ingenious and elaborate as the Bernstorff "system" on such a slender basis of sources and method. For a start it is pointed out that the individual elements in Vedel's ideal Bernstorffian "system" are held together by a specific basic view of international law. A comparison between the views on international law held by Vedel, Emer de Vattel, the Swiss

theoretician on international law, and August Wilhelm Heffter, the German author on the subject, leads to the conclusion that Vedel is directly influenced by Heffter's teachings as they have been formulated in his 1844 textbook, "Das Europäische Völkerrecht der Gegenwart"; it is this theory of international law which forms the basis of Vedel's main thesis of J. H. E. Bernstorff as an advocate, in principle and with minor exceptions in actual practice, of a policy of peace and neutrality.

A comparison is then made between Vedel's views and Edvard Holm's and Aage Friis's pictures of Bernstorff's foreign policy; it is pointed out that the last-mentioned historians both in principle accept Vedel's theory of the existence of an ideal Bernstorffian "system". None of them, however, test the basis of the thesis, as far as source material and method are concerned, and none of them notice the close connection between Vedel's picture of Bernstorff and his concepts of international law. On various points, however, Holm's views differ from Vedel's, as stated by himself. He especially criticizes the policy that led to the signing of the Dano-Russian Treaties of Alliance of 1765 and 1769; he points to the anti-Swedish trend in Bernstorff's policy after 1765, and the risk Holm thinks was run by Denmark-Norway of upsetting the balance of power in Scandinavia, and laying the country open to becoming an "instrument for Russia's glory".

While Vedel's views had been modified and corrected by Holm, Friis went even further. Using a distorted quotation from Bernstorff's nephew and successor, A. P. Bernstorff, as a proof, and profoundly influenced by the peace-thinking of the first decades of the 20th century, he gives the following new definition of Bernstorff's "system" - without realizing that he ends up being in opposition to Vedel -: It was a fundamental principle with Bernstorff (with the Bernstorffs) that Denmark must not take any step leading to war. This new definition adds the final stroke to the picture of J. H. E. Bernstorff's foreign policy which was to be generally accepted until our day.